

2. AYDINLANMA DÜŞÜNCESİ VE MODERNİZMİN KENTİ

Kaynak: Gencer, A., 2002. Kentsel Tasarım ve Peyzaj Mimarlığı: Hacı Bayram Camii Çevresi Örneği. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Şükran Şahin.

2. 1. Aydınlanma Düşüncesi ve Modernizmin Kenti

“Aydınlanma Projesi on yedinci ve özellikle on sekizinci yüz yıllarda Batı Avrupa’da kendini gösteren, egemen hale gelen kapsamlı bir düşünsel hareketin adıdır. Bu hareketin temelinde insan düşüncesinin dinsel dogmatizminin koyduğu sınırları yıkarak ve onun dışına çıkarak akıl yürütme ve bilim yolu ile gerçeği kavrayabileceği kabulü yatmaktadır” (Şaylan 1999).

Ernest Cassirer’in aydınlanma zihniyeti üzerine bir değerlendirmesinde, “On sekizinci yüzyılda insanlık tarihi, doğayı kavranamayan bir sır olarak bizi şaşkınlığa sürükleyen bir karanlık içine bırakmak yerine, artık onu aklın parlak ışığı altına sokarak tüm temel güçleriyle çözümlenmenin ve titizlikle gizlediği sırlarından arındırmanın zamanının geldiğini gösteriyordu” demektedir (Bookchin 1996).

“Amaç, özgür ve yaratıcı biçimde çalışan çok sayıda bireyin katkıda bulunduğu bir bilgi birikimini, insanlığın özgürleşmesi ve günlük yaşamın zenginleşmesi yolunda kullanmaktır. Aydınlanma düşüncesiyle ilerleme fikrine kucak açılmıştır ve modernitenin savunduğu tarih ve gelenekle kopuş aktif biçimde hedeflenmiştir” (Harvey 1999).

Aydınlanma düşüncesiyle, insanların o döneme kadar oluşturmuş olduğu tüm geleneksel özellikler de bu hedeflerin altında ezilmektedir. Bu noktada genel, evrensel ya da bütüncül diyebileceğimiz çok kapsamlı anlatılar oluşturmaktan çekinilmemiştir. Aydınlanma projesiyle, insanın yüceltilmesi durumu söz

konusudur. Çünkü, insan, aklını kullanarak geleceğini yönlendirebilecektir. Bilimsel gelişme aynı zamanda toplumun da ilerlemesini sağlayacak ve böylece evrensel değerlere ulaşılacaktır. Şaylan (1999)'a göre, Kapitalist dönüşüm ile beraber gelen ulusal toplum, ulusal modern devlet, doğal hukuk, doğal hak ve özgürlükler, sanayi devrimi vb. yenilikler sözü edilen aydınlanma düşüncesinin çerçevesini oluşturmuştur.

Sanayi devrimi on sekizinci yüzyılda Batı Avrupa'da başlayıp buradan diğer ülkelere yayılmıştır. Sanayi devrimiyle birlikte tarıma dayalı ekonomik yapı değişmiş, ekonomik yapı üzerinde kırsal kesimin ağırlığı azalarak, onun yerine üretimin makinelerle gerçekleştiği yeni bir ekonomik düzen oluşmuştur.

Sanayi devrimi ile birlikte gelişen teknolojik ilerlemeler ile artan üretimde hammadde ihtiyacı doğal kaynakların önemini ortaya çıkarmış ve bu dönemden itibaren aydınlanma düşüncesi ve Fransız İhtilali'nin (1789) de etkisiyle birlikte kendi doğal kaynaklarına sahip çıkan ulus devletler de oluşmaya başlamış ve uluslararası ticaret de hız kazanmıştır.

"On altıncı yüzyıldan beri Kuzeybatı Avrupa'da kendini gösteren ve oradan giderek dünyanın diğer yerlerini de etkileyip, büyük bir dönüşümü belirleyen kapitalizm on dokuzuncu yüzyılda "Sanayi Devrimi" ile beraber hem olgunlaşmış hem de yeni bir aşamaya girmiştir. Bu aynı zamanda yeni toplumsal kategorilerin, örneğin, yaşamını ancak emeğini kiralayarak sürdürebilen emekçi kesiminin ortaya çıkışıdır" (Şaylan 1999).

Kapitalist sistemin meydana getirdiği işçi sınıfının kırsal kesimden kentlere göç etmesiyle kentlerde işçi sınıfını barındıracak konutların oluşturulmaya başlandığı zaman dilimi bu dönemdir. Kentleşme, sanayi devrimi ile başlayan bir olgudur. Harvey (1999), "aydınlanma düşüncesiyle temelleri atılan modernizmin 1848'den¹ sonra büyük ölçüde kentsel bir olgu olduğunu belirtmiştir. "Modernizm patlamalı kentsel bir büyümeyle, kırdan kente yoğun bir göçle, sanayileşmeyle, makineleşmeyle, mimari çevrede devasa bir değişimle ve kentsel politik hareketlerle huzursuz ve karmaşık bir ilişki içinde varlığını sürdürmekteydi. Dev

---

¹ Düzensiz ve denetimsiz işleyen ekonomi nedeniyle baş gösteren toplumsal dengesizlikler sonucu ilk sınıfsal içerikli devrim 1848 devrimidir.

ölçekte kentleşmenin psikolojik, sosyolojik, organizasyonel, politik sorunlarıyla başa çıkma konusunda acil ihtiyaç, modernist hareketlerin fıskırmasına yol açan bir topraktı” demektedir.

Kentler artan üretim faaliyetleri ve kapitalizmin genel kuralı olan büyüme isteğiyle birlikte halkalar halinde gelişmeye başlamıştır. Kent merkezlerine yeni işçi konutları ve fabrikalar eklendikçe daha da geniş bir emek rezervi oluşmuş ve bu da kentlerin lekeler halinde büyümesini sağlamıştır. Ancak, artan nüfus problemi, hava kirliliği, altyapı problemi ve diğer sorunlar yavaş yavaş kentte önemli çevresel sorunlar yaratacak niteliklerdir. İnsan sağlığı için hiç de uygun olmasa da bu gelişme teşvik edilmiştir. “On sekizinci yüzyıl başlarından on dokuzuncu yüzyıl boyunca süren Batı ve Orta Avrupa’daki toplumsal devrimler, sanayi devrimi ile oluşan teknik buluş ve ilerlemeler sosyal değişimler, şehirlerdeki çekim gücü ile oluşan demografik artışlar sonunda, yeni sosyal, politik ideolojiler ortaya atılmakta; iş organizasyonları, ulaşım olanakları kentleri ve kentsel organizasyonları olumsuz şekilde etkilemekte, kentler bu hızlı değişime ayak uyduramamaktadırlar” (Barışkın 1994). “Artık kentler büyümekte ve yeni işlevlerle biçimlenmektedir. Orta Çağ ya da Rönesans’ın bir bakışta algılanabilen küçük ölçekli kentleri gitmiş, yerine büyük nüfuslar barındıran sanayi kentleri yaygınlaşmaya başlamıştır. Yeni işlev olan sanayi, büyüyen kent merkezleri, varlıklıkların mahalleleri yanında işçi mahalleleri ve henüz otomobil çağına girilmediği halde geniş bulvarlar, yeni ve farklı estetik anlayışını da birlikte getirmiştir” (Günay ve Selman 1994).

“On dokuzuncu yüzyıl Avrupa’sında, bir tarafta hiçbir estetik özellik aranmadan geliştirilen konut alanları ile, diğer tarafta **Hausmann** anlayışının geliştirdiği geniş bulvarlar, on dokuzuncu yüzyıl kentinin estetik karmaşasını oluşturmuştur” (Günay ve Selman 1994).

On dokuzuncu yüzyıl kenti modernizmin etkisiyle şekillenmeye başlamıştır. Aydınlanma projesinden gücünü alan modernizm evrensel hedeflere ulaşma miti ile ortaya çıktığı için, önüne çıkan engelleri kaldırma konusunda da oldukça cesaretliydi. Bu nedenle, modernizmi anlatırken kullanılan “yıkıcı yaratma” ve “yaratıcı yıkma” kavramları gücünü aydınlanma projesinin genel ilkelerinden

almaktadır. Buna en etkileyici örneklerden biri Haussmann ın Paris'i yıkıp yeniden bir kent inşa etmesidir.

"Avrupa'da 1852 ile 1870 tarihleri arasında Paris'in yeniden planlanması örneğinde olduğu gibi birkaç yerde kentsel gelişimi şekillendirme yönünde adımlar atıldı. Paris'in büyümesi kısmen kırdan kente göç dalgalarının sonucuydu, bu nedenle de kentin büyümesini belirleyen etkenlerden biri de eklenen banliyölerdi. Kentin su ve kanalizasyon sistemi on yedinci ve on sekizinci yüzyılda yapılan eklentileriyle yamalı bir sistemdi. Kentte her yıl kolera salgını görülüyordu, çünkü, içme suyu kanalizasyonun boşaldığı Seine Nehri'nden elde ediliyordu. Kentin Orta Çağ'dan kalma kısımlarının eğri büğrü ve dar sokakları, hemen hemen her yirmi yılda başkenti allak bullak eden isyanlardan kalan barikatlarla kapatılmıştı" (Roth 1993).

"1852 yılında imparatorluğunu ilan eden Louis Napoleon, Seine Bölgesi baş mühendisi Baron Georges-Eugene Haussmann'ın tasarımlarını izleyerek Paris kentini yeniden inşa etmeye karar verdi. Kentin çevresindeki dağınık demiryolu istasyonlarını birbirine bağlamak için Haussmann², kentin merkezinde yeni caddeler açtı ve Orta Çağ'dan kalma kent göbeğini tamamıyla yıktırdı. Ağaçlarla sınırlanmış geniş, yeni bulvarların isyanları olanaksızlaştıracağına inanıldı. Yeni caddelerin altına kentin atık sularını kentin birkaç mil dışına taşıyan Paris'in efsanevi kanalları döşendi. Kentin çeşitli yerlerindeki küçük parkların yanı sıra kentin doğu ve batı uçlarında kraliyet av arazilerinden iki büyük park yaratıldı; Haussmann bunlara "kentin akciğerleri" diyordu. Tarihi Orta Çağ mimarisini

---

² Haussmann anlayışını etkili biçimde ifade eden kişilerden biri de Berman'dır. "All That Is Solid Melts Into Air" (Kati Olan Her Şey Buharlaşıyor) isimli kitabında Berman (1994), bunu şu şekilde yansıtmıştır. "Yeni Paris bulvarı 19. yüzyılın en gösterişli kentsel icadı ve geleneksel şehrin modernleşmesinde en belirleyici kopuş noktasıdır. Yeni bulvarlar, trafiğin şehrin merkezinden akmasını sağlayacak ve bu nedenle bir uçtan bir uca uzanacaktır. Buna ilaveten kenar mahalleleri temizleyecek, karanlık ve boğucu iltihaplı yığınlar arasında "nefes alacak yer" açacaklardı. Her düzeyde yerel iş hayatının gelişmesini teşvik edecek ve böylece muazzam ölçülerdeki yerel tahribatın giderilmesine yardım edecek, on binlerce insanı -şehrin iş gücünün dörtte biri kadar bir nüfusu- sonuçta özel sektörde de binlerce yeni iş alanı açacak uzun dönemli kamusal işlerde istihdam ederek kitleleri pasifize edeceklerdi. Son olarak da, gelecekteki barikatlar ve halk ayaklanmaları karşısında askeri birliklerin ve topçuların daha hızlı hareket edebileceği uzun ve geniş koridorlar yaratacaklardı. Haussmann'ın kaldırımları da bulvarlar gibi aşırı ölçüde geniş, banklar ve ağaçlarla doluydu. Geçiş kolaylaştırmak yerel trafiği transitten ayırmak ve alternatif gezi alanları açmak için yaya bölgeleri oluşturulmuştu. Bulvarların uçlarında küçük anıtlar ve görünüm tasarımları ve her gezinin gösterişli bir şekilde bitmesi sağlanmıştır. Haussmann, Orta Çağ'dan kalma eski teneke mahalleleri yıkarken, farkında olmadan geleneksel kent yoksullarının içe dönük ve dışarıya sınıksız kapalı dünyasını da yıkmıştır". Kitap içinde Engels'tan da bir alıntı yapan Berman, Engels'in şu sözlerini dipnot olarak belirtmiştir. Sonuç her yerde aynı: burjuvazinin bu büyük başarısı adına müsrif bir kendini yüceltme eşliğinde en rezil geçitlerin ve dar sokakların ortadan yok oluşu. Ancak bunlar birdenbire başka bir yerde ve genellikle en yakın civarda yeniden ortaya çıkıyorlar."

denetimsizce yok ettikleri yönündeki eleştirilere karşın, III. Napoleon'un ve Haussmann'ın kenti yeniden yapılandırma konusundaki kararlılıkları, karışık Orta Çağ kentlerini modern metropollere dönüştürmek için yeniden şekillendirmeye çalışan diğer kentlerdeki planlamacılara da cesaret verdi" (Roth 1993).

Haussmann'la birlikte kent plancısının yeni işlevi de belirlenmiştir. Kent plancısı düzeni eleştiren ütöplast gelenekten çıkmış, yeni yönetici sınıfın emrinde uzman ya da teknokrat bir nitelik kazanmış, bürokratik çarkın içinde yer almıştır (Bilgin 1995).

19. yüzyılın kent estetiği konusundaki diğer kuramsal gelişmeler, "bahçe kent" ve "endüstriyel kent" akımlarını da içermektedir (Günay ve Selman 1994).

Modern kent planlaması hareketinin ortaya çıkışının başlangıcı olarak genelde, **Ebenezer Howard**'ın *Yarın: Gerçek Reforma Barışçı Bir Yol* (daha sonra *Yarının Bahçe Kentleri* adıyla basıldı.) adlı kitabı alınabilir. Kitap 1898'de İngiltere'de yayınlanmıştır (Bookchin 1996). Ebenezer Howard, kentsel ve kırsal yerleşimlerin olumlu yönlerini alarak şehirde optimum bir yoğunluk sağlamayı istemiştir. Teknolojiyi şehrin bünyesinden tecrit etmek, toprağa bol üretim yaptırmak, güneş ışığı ve ısı için binaları uygun bir şekilde yönlendirmek Howard'ın hedefleri arasındadır (Pamay 1978). Yeşil kuşak kavramı ilk kez Howard'ın sanayileşmiş kentlerde gelişigüzel yapılaşmış çevreler için bahçe kent örneği ile ortaya çıkmıştır. Kentin gelişimini sınırlamak, rekreasyon gereksinimlerini karşılamak, tarım alanlarına yer verebilmek amacıyla kent çevresinde yeşil kuşak önerilmiştir (Arslan 1996). Kentin kontrolsüz gelişmesinin sakıncaları karşısında Howard'ın geliştirdiği düşünce 58.000 nüfuslu merkez bir bahçe şehir kurup, bunun etrafında 32.000 nüfuslu daha küçük yerleşimler oluşturmak şeklinde gelişen bir planlamaydı. "Howard dairesel bir şema içinde betimlediği bu kentin merkezinde, içinde belediye, tiyatro, kütüphane, konser salonu v.b. binaların yer aldığı bir park öneriyordu. Bu parkı "Kristal Saray"³ diye

³ Kristal Saray 1851 yılında en gelişmiş prefabrikasyon tarzlar kullanılarak altı ay içinde Büyük Uluslararası Sergi için Hyde Park'ta inşa edilmiştir. Saray, 19 yüzyılın önemli peyzaj mimarlarından Joseph Paxton'ın bir sera tasarımından etkilenilerek yapılmıştır. Kristal saray modern mimarlığın ilk eserlerinden birini oluşturmaktadır. Berman'a (1994) göre, Ebenezer Howard Kristal Saray tipi yapıların kent karşıtı potansiyellerini görmüştür. Kristal Sarayın tümüyle kontrollü bir ortam olarak taşıdığı biçimsel potansiyelleri kavramıştı. Oluşturduğu tasarımın merkezinde yer alan büyük, cam kaplı alışveriş ve kültür merkezine de onun adını ve biçimini vermiştir.

adlandırdığı bir cam arkad çevirecekti. Bu cam arkadın içinde alışveriş yerleri ve kiş bahçeleri yer alıyordu. Bunun çevresinde ise konut alanları, konut alanlarının dışındaki halkada fabrikalar, imalathaneler, depolar v.b. yer alıyordu. Tarımsal faaliyetler en dışta bulunacaktır" (Bilgin 1995).

Howard'ın "Yarının Bahçe Kentleri" modern şehrin ruhsal bakımdan alçaltıcı olduğu kadar ekonomik ve toplumsal bakımdan da eskimiş olduğu fikrini çok güçlü ve etkin biçimde geliştiriyordu. Modern insan için maddi refah ve ruhsal uyum aracının banliyö gelişimi olduğunu ileri sürüyordu (Berman 1994).

"Mumford, "Yarının Bahçe Kentleri", modern kent planlama hareketini yönlendirmede ve hedeflerini değiştirmede başka hiçbir kitabın yapamayacağı etkiyi yapmıştır" şeklinde bir saptamada bulunmuştur. Bir çok bakımdan, hareketi bu kitap başlatmıştır; çünkü, kent planlamasının çevresinde halk çıkarlarının, devlet kaynaklarının ve toplumsal fikirlerin seferber edileceği bir ideal, bir dava olabileceği fikri, izleyicileri ya da öncellerinden çok daha fazla Howard'a aittir (Bookchin 1996). Bookchin'e (1996) göre, Howard, istemeden de olsa, yapısal tasarımın toplumsal rasyonalite ile eşitlenebileceği mitinin babası olarak da görülebilir. Howard, amaçları yol gösterici olsa bile, tasarıma burjuva toplumu ekonomik, toplumsal ve kültürel dokusunda derin devrimci değişiklikler gerektiren hedeflere ulaşma görevini yüklemiştir".

Sanayileşmeye koşut olarak gelişen ve estetik özelliklerin silinmeye başladığı kentlerde ki bu olumsuz gelişmeyi görüp kentlere yeniden estetik özellikler kazandırmayı hedefleyen ve bir anlamda Orta Çağ mimarisini yok eden Haussman'ın başını çektiği akıma ciddi bir eleştiri sunan akımlardan biri de "güzel kent" anlayışı olmuştur (Günay ve Selman 1994).

"On dokuzuncu yüzyıldaki değişim kuvvetleri batı toplumunu, monarşiden demokrasiye, dinsel sofuluktan dindışı kaygılara ve sanatta aristokratik bir beğeniden endüstriyel girişimcilerin ve orta sınıfın beğeni anlayışına doğru

---

Howard'ın ideal tasarımının en popüler özelliklerinden biri Kristal Saray olduğu halde Letchworth'daki ilk Bahçe Kent'in yapımından sorumlu olanlar, onun İngilizler'e çok ayrı, aşırı modern ve fazla pahalı olduğunu söyleyerek plandan çıkardılar. Onun yerine daha organik olduklarını söyledikleri yeni Orta Çağ tarzı bir pazar sokağı koydular (Berman 1994).

olağanüstü bir şekilde değiştirdi" (Roth 1993). Bütün bu değişimde modernizmin etkisi vardı. Kişinin bireysel anlamda gelişmesinin beraberinde toplumu da geliştireceğini savunan yaygın inanışla birlikte çok geniş çaplı bir toplumsal projenin de temeli atılmış oldu. Artık, bu toplumsal projeyi gerçekleştirmek için belirli plan ve programlar geliştirilmekteydi. 20. yüzyıl hem sanayileşmenin oluşturduğu yeni insan tipinin hem de 1914 yılında **Henry Ford**'un⁴ geliştirdiği otomobil montaj hattının özellikleriyle şekillenen yeni toplumsal kültürün filizlendiği dönemdir. Harvey (1999), Ford'a özgü olan şeyin vizyonu olduğunu belirtmektedir. "Kitle üretiminin kitle tüketimi, emek gücünün yeniden üretiminde yeni bir sistem, emeğin denetiminde ve yönetiminde yeni bir politika, yeni bir estetik ve psikoloji, kısacası, rasyonelleştirilmiş, modernist, popülist yeni tür bir demokratik toplum demektir."

"Modern ideoloji, endüstrinin belirlediği bir yaşam felsefesi tanımlar. Bu ideoloji ulusal devletlerce benimsenmiş yaygınlık kazanmıştır" (Yıldırım 1993).

Antonio Gramsci, yeni çalışma yöntemleri "belirli bir yaşama, düşünme ve hayatı hissetme tarzından koparılamaz" demektir. Ford, yeni toplumun, büyük şirketlerin elindeki gücün doğru uygulanması halinde kolayca kurulabileceğine inanıyordu (Harvey 1999). Bu da modernizm anlayışı ile kapitalist toplum yapısının ve o toplumun etkisiyle şekillenen kentin nasıl yönlendirebileceğine etkili bir örnektir. "Bu nedenle kent planlaması bir fiziksel çevre düzenleme aracı olduğu kadar bir toplumsal gelişme eylemi olarak da görülmüştür" (Sökmen 1992). Bu doğrultuda Işık (1993), şunları belirtmektedir; Modernizm için kent, insanın, çevresini ve toplumsal ilişkilerini biçimleyebilme, örgütleyebilme gücünün ifadesidir. Bunun için de kent, modernizm projesinin, aydınlanma rüyasının temel nesnesidir. Bundan dolayı modernistlerin kente bakışları hep işlevsel olmuş ve modernist reformcular her zaman kenti, kendi idealleri doğrultusunda, ihtiyaçlarına göre biçimleyecekleri bir mekân olarak görmüşlerdir.

---

⁴ "Fordizm en kısa ve özlü biçimde bir birikim rejimi olarak tanımlanabilmektedir. Olağanüstü bir sanayici olan Henry Ford'un, Michigan eyaleti Dearbone kentindeki otomobil fabrikasında uyguladığı yöntemler fordist birikim rejiminin ana hatlarını ortaya koymuştur" (Şaylan 1999)

"Fordizmin sembolik başlangıç yılı hiç kuşku yok ki 1914 olarak kabul edilmelidir. Ford emek üretkenliğinin, emek sürecinin ayrı ayrı hareketlere ayrıştırılması yoluyla radikal olarak artırılmasını hedeflemiştir. Sekiz saatlik ve beş dolarlık iş günüyle hedeflenen, sadece işçinin son derece üretken montaj hattı sisteminin gerektirdiği disipline uymasını sağlamak değildi. Bu uygulama aynı zamanda işçilerin, büyük şirketlerin gittikçe daha büyük miktarlarda piyasaya sürmeye hazırlandıkları kitle üretimi ürünlerini tüketmek için yeterli bir gelire ve boş zamana sahip olmayı sağlamayı da hedefliyordu" (Harvey 1999).

2. 2. Otomobil ve Kent

Yirminci yüzyıl endüstri kentini önemli derecede etkileyen olgu ise, otomobil ve hızlı kentleşmedir. Hızı artan sanayileşme olgusunun yanı sıra gelişen karayolu ulaştırıcılığı, artık bir bakışta algılanması olanaksız büyük ölçekte kentlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Günay ve Selman 1994). Otomobil kullanımındaki artış kent içinde geniş karayolu ağları oluşturarak, kent içinde ya da kentler arası bağın daha hızlı bir şekilde kurulmasını sağlıyordu. Bu yollar şehir merkezlerini ve diğer bölgeleri kat eder biçimde geçirilmişler ve böylece pek çok yıkıma neden olmuşlardır. Bunun sonucunda, yollar ve şehir dokuları arasında uyumsuzlaşmalar, merkez çevresindeki konut alanları bütünlüğünün zedelenmesi ve eskiden oluşturulmuş olan yaya akslarının bozulması gibi problemler ortaya çıkmaya başlamıştır (Korça ve Türkoğlu 1992). "Bu hızlı kentleşme sürecinin içinde "Güzel Kent" (City Beautiful) akımının yerini "Pratik Kent" (City Efficient) akımı almıştır. Bu anlayış ile monumentallik, güzellik gibi ölçülmesi zor ve neye yaradığı belli olmayan hedeflerden, daha pratik ve objektif olarak ölçülebilir hedeflere eğilme ön plana geçmiştir. Artık kentleşen kitlelerin barındırılması estetik kaygıların önüne geçmiş oluyordu. Bir bakışta algılayıp tanımlayacağımız küçük ölçekli kentler yoktu ve bölgeler kentleşmeye başlamıştı" (Günay ve Selman 1994). "Pratik Kent" 1. Dünya Savaşı ile 1929 dünya ekonomik buhranı arasında hakim planlama anlayışı haline gelmiştir (Bilgin 1995).

Modernizm üretim teknolojilerinde bir standartlaşma getirirken, bundan büyük oranda mimari ve kent tasarımı da etkileniyordu. Standartlaşmış yapı teknikleri sadece her yerde aynı tarzda kolay ve ucuz mimari ürünler ortaya koymakla kalmıyor (dünyanın yaşadığı ekonomik buhran ve savaştan çıkmış ülke ekonomilerinin toparlanması düşünülürse maliyetleri düşürmenin önemi daha iyi anlaşılır), aynı zamanda, bütün insanların istek ve beklentilerinin de aynı olduğu düşüncesiyle hareket ediyordu. Diğer bir deyişle, zevkleri ve yaşam stillerini standartlaştıran bir anlayıştı modernizm. Modernizmde bu standartlaşmayı sağlayan en önemli dayanaklardan biri ise kuşkusuz işlevsellik anlayışıdır. İşlevsel ürünler ortaya koymak mimaride süsü ve kişisel zevk kültürünü ortadan kaldıran bir sistem olmuştur. Bir mimari unsurda ya da kentsel kullanımların

oluşturulup yerleştirilmesinde ya da bir tasarımda ürüne formunu veren temel nitelik işlevdir. Bu nedenle, dönemin temel anlayışı "biçim işlevi izler" kalıbıyla sunulmuştur.

Modernizmin erken döneminde etkili olan akımların en önemlilerinden biri **Bauhaus** Akımı'dır. Gropius, Bauhaus adını verdiği bir tasarım enstitüsü kurmuştur. O dönemde endüstrileşmeyi reddeden fikirlere karşın, Gropius, mimarlıkta standartlaşma, rasyonelleşme, prefabrikasyon ve seri üretimin geliştirilmesi için sürekli çaba harcamıştır (Barışkın 1994). Bauhaus'un amacı sanatta süslemeden kaçınarak pür bir estetik ve işlevin belirlediği bir güzellik elde etmeyi ön plana çıkarmaktır. **Mies Van Der Rohe**'nin "less is more" sloganı da modernist tasarımda "azla çok şeyin ifade" edilebileceğini, modernist tasarımın geçmiş stillerden kopmasını anlatmaktadır (Karaman 1993).

Bauhaus ekolünün kentsel tasarımda ilk mahalle tasarımı örnekleri Gropius'un Zeilenbau, Mies'in Stuttgart işçi blokları sayılabilir. Bu toplu konut mekansal oluşumlarında kullanıcı ihtiyaçlarına cevap verecek mekansal bir hiyerarşi yaratılmamış, vaziyet plandaki uzun birbirine paralel blokların yarattığı tek düzelik içinde sosyal amaçlı bir kentsel dış mekan yaşantısı kurulamamış, kamu alanları işlevini yitirmiştir. Bu model sonuçta, uluslararası düzlemde de birbirinden pek farklı olmayan biçimlerin tanımladığı kentsel mekanları oluşturmuştur (Karaman 1993).

Çağımızın ilk yarısına damgasını vuran bu anlayış, Bauhaus Ekolü ve CIAM (Congres Internationaux d'Architecture Moderne = Uluslararası Modern Mimari Kongreleri) kongreleriyle kurumlaşmış ve 1950'lere kadar gerek mimarlık, gerek tasarım ilkelerini etkilemiştir. Bu yeni işlevselciliğin temsilcileri için hiçbir şey, öznellik ve biçimsel keyfilik kadar aykırı değildi. Böylece, hiçbir bölgesel özelliğe tahammülü olmayan "Uluslararası Üslup" yolunda yapılar özgüllüklerini yitirdiler (Günay ve Selman 1994).

"İlk modernistler bir tür ters yüz edilmiş Sosyal Darwinizm'e inanıyorlardı. Çevre değiştirilirse Orta Çağ'dan miras kalan sağlıksız konut yığınları ve sıkışık caddeler kaldırılıp yerlerine düzgün sıralar halinde ussal olarak düzenlenmiş, ısıll

ışıl parlayan konut blokları kurulursa suç ve yoksulluğun son bulacağını düşünüyorlardı” (Roth 1993).

Uluslararası üslubun en tanınmış ismi **Le Corbusier**'dir. “Le Corbusier kenti işlevleri ve verimliliği söz konusu olan bir makine olarak tanımlamaktadır” (Jameson et al. 1994).

Le Corbusier 1945 yılına kadar çok sayıda ideal kent çözümlenmesi üretmiştir. Bu tasarımlarında büyük kentlere karşı olmamıştır ve çok hızlı kent içi ulaşım ağı, tasarımlarında önemli bir özelliktir. Kentin ortasında yüksek yoğunlukta bir merkez oluşturmuştur. Merkezde iş alanları, haberleşme ve yönetim faaliyetleri yer almaktadır. Bu faaliyetler gökdelenlere yerleşecektir. Merkezin çevresinde konut alanları bulunacak, bu alanları bir yeşil kuşak çevreleyecektir. Yeşil kuşağın ötesinde sanayi alanları ve bahçe kentler bulunacaktır (Bilgin 1995).

Le Corbusier, 1920'li yılların başında “Üç Milyonluk Kent” eskizini hazırlamıştır. Üç Milyonluk Kent'te, Le Corbusier ticaret ve devlet bürolarının bulunduğu yüksek kulelerle konut için ayrılmış alçak doğrusal binalar arasında açık bir işlevsel ayırım yapmıştır. Merkezde, düzenli aralıklarla oturtulmuş büro kuleleri demetinin ortasına yerleştirilmiş bir hava alanı olacaktır. Bu göbeğin çevresinde, oyun ve atletizm alanlarıyla dolu büyük yeşil parkların içine beş katlı apartman blokları sıralanmıştır. Tüm kent çok şeritli çevre yolları ile kesilmektedir. Üç Milyonluk Kent'te, her biri ayrı mimari forma sahip ticaret ve konut alanları arasındaki bu ayırım modernistlerin temel planlama araçlarından biri olmuştur (bölgeleme ya da işlevsel etkinliklerin ayrılması) (Roth 1993).

Le Corbusier geniş yeşillik ve açık alanlarla çevrili, havadaki süper otoyollarla birbirine bağlanan, yeraltı garajları ve alışveriş merkezlerinin hizmet verdiği tümüyle bütünleşmiş bir gökdelen kuleler dünyası tasarlamıştı (Berman 1994). Berman (1994)'a göre, “o dönemde bu durumun politik bağlantıları tam olarak anlaşılammıştı. 1789'dan başlayarak on dokuzuncu yüzyıl boyunca kent insanların ortaya koyduğu tez, sokakların halka ait olduğudur. Antitez ise (Le Corbusier'in büyük katkısı buradadır) ne sokak, ne de halk. Haussmann sonrası şehir sokağındaki modern hayatın toplumsal ve psikik çelişkileri iç içe geçip

sürekli patlama tehdidi doğuyordu. Le Corbusier 1929'da açıkça "sokağı öldürmeliyiz" demişti. İşte o zaman bu çelişkiler hiçbir zaman ortaya çıkmayabilir".

Le Corbusier'nin tasarımlarındaki esas düşünceleri şunlardır:

1. Şehir merkezlerindeki fazla olan yapı yoğunluğunu hafifletmek,
2. Şehir merkezinde çok sayıda alçak binalar yerine, yüksek binalar yapmak,
3. Bu sayede açık alanları korumak,
4. Bu binalar etrafında sirkülasyon olanaklarını gerçekleştirmek
5. Park ve açık alanları mümkün olduğu kadar çoğaltmak (Pamay 1978).

Le Corbusier'nin geliştirdiği bu modern kent peyzajındaki ışık, hava sirkülasyonu, park benzeri mekanlar, demokratik sınırsız kent ilkelerinin niyeti aslında, ölmeye başlayan, yoğun endüstri kent dokusundan insanı kurtarmaktı. Ancak, beklenen olmadı. Parçalanan kent bütünlüğü çeperlerde yeni toplu konut projeleri oluşturdu (Karaman 1993).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerikalı planlamacılar gerçek binaların yapımında Le Corbusier'nin fikirlerini temel almaya başladıkları zaman bu fikirleri çarpıtarak, daha küçük alanlarda daha büyük nüfus yoğunluğunun barındırılabilmesine olanak verdiği için yüksek binaları konut olarak kullandılar (Roth 1993).

"Le Corbusier "Urbanisme" (The City of Tomorrow) adlı kitabında şöyle demektedir: "Eğer New York'u İstanbul ile kıyaslayacak olursak, birisinin felaket, diğerinin ise yeryüzü cenneti olduğunu söyleyebiliriz. New York heyecan verici ve can sıkıcıdır. New York güzel değildir ve eğer bizim pratik eylemlerimizi karşılıyorsa, diğer taraftan da mutluluk duygumuzu zedelemektedir. İstanbul'daki evler ağaçlarla çevrilmiştir; insan ve doğa arasındaki cazip dostluk. İstanbul'da her yerde ağaçlar olup onların arasında mimarlığın soylu örnekleri yükselir... Yarının şehri, tümüyle yeşil açık mekanların içine yerleştirilebilir. New York'ta yapılan hata, gökdelenlerin parklar içinde inşa edilmemesidir" (Kortan 1983).

“Gropius, “genel olarak, yaşamın gereklilikleri insanların çoğu için aynıdır” diye yazdığında Avrupalı üst-orta sınıf ırkçılığını açığa vuruyordu. Bu yaklaşım, 1920’lerde konut sağladığı Alman işçileri düşününce özünde doğru olabilir, ama uluslararası modernizmin taraftarları bu felsefeyi Pakistan, Yemen, Kenya ve İran gibi yerlerde uygulayarak çölleri cam kaplama gökdelenlerle doldurdular. Le Corbusier’in⁵ gururla dile getirdiği “bütün uluslar ve iklimler için tek yapı” tasarısı modernistlerin sonraki nesli tarafından hayata geçirildi” (Roth 1993).

1930’larda gelişen ideal kent yaklaşımları otomobilin varlığına göre biçimlenmektedir. Çok sayıdaki ideal kent yaklaşımından birisi **Frank Lloyd Wright**’ın 1932’de ortaya attığı “Broadacre City” dir. Bu yerleşmede kente karşı bir tutum hakimdir ve iyi yaşam toprak sahipliliği ve toprağın ekilip biçilmesi ile temellendirilecektir. Kentsel hizmetler tamamen desantralize olmuştur. Bu yerleşme sisteminin işleyebilmesi için çok iyi bir karayolları ağı ve yüksek düzeyde özel otomobil sahipliliği gerekmektedir (Bilgin 1995).

Wright’ın Broadacre City projesi esas itibariyle endüstri ve tarımı kombine eder; şehir ana karayolu boyunca uzanır. 1030 ha’lık bir kırsal alan üzerine kurulan şehir evleri, sosyal ve kültürel tesisleri içerir. Şehirde ayrıca çiftlikler, gaz ve dumanın asgari düzeyde olması nedeniyle maden kömürü kullanan fabrikalar, okullar yer alır. Trafik düzen içindedir. Halk arasında koordinasyon sağlanmış idari fonksiyon ve hizmetler azaltılmıştır. Çocuksuz aileler için 4 dekara, çocuklu aileler için 20 dekara kadar arazi ayrılmıştır (Pamay 1978). Frank Lloyd Wright’ın Broadacre City için hazırladığı planlarda kontrollü, insanı toprağa dönüğe çağırان bir ütopyizm söz konusudur (Harvey 1999). Frank Lloyd Wright, ‘ın doğa duyarlı bir tasarım anlayışının olduğu Broadacre City projesi ile rahatlıkla anlaşılabilir.

Le Corbusier’in oluşturduğu kent tasarımlarında kentte bulunan her fonksiyon için ayrı bir bölge oluşturulması fikri modern planlamanın etkilendiği ve kullandığı bir planlama yöntemi oldu. Le Corbusier’in kenti makineye benzetmesi ve tıpkı bir makine gibi kentin de kusursuz işlemek zorunda olması böyle bir işlevsel ayırım ve bölgeleme eğiliminin gerçekleşmesini sağlamaktaydı.

⁵ 20. yüzyılda değişen anlayışların yeni bir mimarlık ve yaşam biçimi geliştirmesi üzerine Le Corbusier’in düşünceleri *Towards A New Architecture* (Bir Mimarlığa Doğru) adlı eserinde görülebilir. (Fransızca’dan çeviri Serpil Merzi Özaloğlu tarafından yapılmıştır ve 1999 yılında Yapı Kredi Yayınları tarafından yayınlanmıştır.

Bu bölgeler arasındaki bağlantı ise elbette karayolu ile sağlanacağı için kentler içlerinden yoğun şekilde trafiğin aktığı otomobil ağırlıklı planlamaların yapıldığı bir yapıya sahip olmaya başlamıştı.

“Bazı sanat ürünlerinde fonksiyon aranması gerekmemektedir. Ancak işin içine kent olgusu girdiğinde en önemli öge işlevsellik olmalıdır. Bir kent her şeyden önce çalışmalıdır. Bir kentin çalışması için yapılan araştırmaya bir göz atılırsa; nüfus analizleri, sosyologlar, mühendisler, trafik uzmanları, hepsi çok sayıda unsuru bir araya getirip çalışan, yaşanır ve sağlıklı bir örgüt ortaya çıkarmaya çalışıyorlar. Bu çok büyük bir iştir. Ancak, eğer sonunda yaratılan kent kasvetli, sıkıcı ve ruhsuz ise bütün çabalar boşa gidiyor demektir” (Günay ve Selman 1994).

Modernizmin kuralcı ve esnek olmayan bu yapısı kentlerde yaşayan insanların yavaş yavaş tepkisini çekmeye başlamaktaydı. Gelişen otomobil kullanımı banliyöleşmeyi hızlandırmakta, kentler otoyollar ve çok katlı yüksek bloklarla şekillenen ve yoğun yapılaşmanın etrafında kimliksiz kalmış bazı boşluklardan oluşan yeşil alan anlayışı ile, ezici ve yabancılaştırıcı, sadece günün belli saatlerinde yaşayan, çoğu zaman ölü ve belli bir kültürden ya da kimlikten yoksun, dünyanın farklı köşelerinde bile insanın yabancılaşmaktan kaçınabileceği kadar birbirine benzer bina yığınları şekline dönüşmüştür. Modernizm akımına, yaratılan çevre nitelikleri açısından yöneltilecek eleştirilerde, insanların oluşturulan hızlı ve ekonomik yapılarda yaşamasının sağlandığı ve kentlerin de gerçekten hızlı ve rasyonel olduğu ancak oluşturulan çevrelerin sıkıcı ve yabancılaştırıcı nitelikte olmasıdır. “Oluşan uluslararası stil anlayışı Arap Çölü’nde yapılan bir bina ya da kent ile Paris’te, Londra’da yapılan bir bina aynı şeydir tartışması yaparken, tasarım sürecini biçim ağırlıklı, kültürel bağlamdan soyutlanmış mekanlar kurma ilkelerini savunuyordu. Yani, işlevselci hareket ve modernizmde çevresel faktörler ve yerel kimlik göz ardı edilmiştir” (Karaman 1993). “Modernizmde insan ve nesne mutlak biçime indirgenince bütün farklılıklar ve bireysel anlatımlar ortadan kalkmaktadır. Bu yaklaşım Le Corbusier’in Şandigar planlamasında Hint geleneklerini hatırlatanlara “eğer siz makineye, pantolona ve demokrasiye evet diyorsanız ne demektir Hint gelenekleri” cevabı ile özetlenebilir” (Yıldırım 1993).

Ancak, modernist mimari ve bütüncül planlama anlayışının bütün ürünlerini başarısız olarak nitelememek gerekmektedir. Çünkü, dönemin içinde bulunduğu ekonomik ve toplumsal özellikler incelendiğinde modernizm ve fordizmin toplumsal gelişme ve değişimde önemli etkilerini ve pek çok başarılı örneğini görebiliriz. “1945’lerde ABD’de 2. Dünya Savaşı sonrasında artan üretim kapasitesinin nasıl istihdam edileceği sorunsalı ile karşılaşmıştır. Bu noktada önemli bir strateji alt kentleşmenin teşvik edilmesidir. İnşaat endüstrisine ve konut sahiplerine çeşitli kredi kolaylıkları sağlanmış, vergi oranları düşürülmüştür. Böylece, sermayenin ikincil döngüleri harekete geçirilmiştir. Bu da aşırı birikimden kaynaklanan krizi engellemiştir. İnşaat endüstrisindeki bu gelişme, otomobil endüstrisinde ivme yaratmıştır. Ayrıca, olayın siyasi boyutunu değerlendiren Harvey, dengeli bir toplum yapısının sağlandığını belirtmektedir. Bunun nedeni borçlanmış, sürekli mesleği olan, güzel konutlarda yaşayan kentlilerdir” (Aslanoğlu 2000). Kapitalist sistem modernizmin sunmuş olduğu işlevsellik ilkeleri ve pürist⁶, kübist⁷ özellikleri sahiplenip bir tür standartlaşma yaratırken, bu aslında kitle üretimi ve kitle tüketiminin tümüyle yeni bir toplumun beğenisine ve kullanımına sunulması demektir ve bu da açıkça toplumsal yeni tür bir zevk ya da estetik anlayışı ve yaşam biçimini gösteriyordu. “Ancak sorunlardan bir tanesi teknolojinin hakimiyetine giren çabuk inşa edilmiş “ekonomik” inşaatların alıp başını gitmesiydi” (Karaman 1993). Savaş sonrası dönemde yıkılan kentlerden arta kalanlarla birlikte yeni kentler oluşturmak ve kapitalist yapının geçirdiği sarsıntıyı atlatarak yeniden büyümek ve hızlı bir gelişimin içine girmek modernist pek çok anlayışın sayesinde gerçekleşmiştir. Harvey (1999), bu konudaki olumlu ve olumsuz gelişmeleri şöyle belirtmektedir. “Mimarlıkta savaşın yıkıntısına uğramış ya da yaşlanmış kentlerin yeniden canlandırılması (yeniden inşa ve kentsel yenileme), ulaştırma sistemlerinin yeniden düzenlenmesi, fabrika, hastane, okul her tür kamu binası yapımı ve en

---

⁶ Pürizm (Biçimsel Saflık): Ressam Amedee Ozenfant ile mimar ve ressam Le Corbusier’nin 1918 dolaylarında geliştirdiği sanat akımı. Kübizmin özünden uzaklaşarak bezemesel bir üsluba dönüştüğünü öne süren Ozenfant ve Le Corbusier’in amaçları yeniden açık kesin ve düzenli biçimlere dönmek ve modern makine çağını yansıtabilmektir (Ana Britannica 1994).

⁷ Kübizm: görsel sanatlarda 20. Yüzyılın en etkili akımlarından biridir. Doğayı temel almakla birlikte doğadaki biçim, doku, renk ve mekanları taklit etmek yerine, parçalara ayrılmış nesnelere çeşitli yönlerden aynı anda algılanabilecek biçimde yan yana getirilerek yeni bir gerçeklik yaratır. Temelde bir resim üslubu olmasına karşın 20. yüzyıl heykelticiliğini ve mimarlığını da büyük ölçüde etkilemiştir (Ana Britannica 1994).

Kübizm mimaride ise birincil geometrik formların kullanılması şeklinde kendini gösterir. Temelde süsden arınmış yalın bir mimariyi hedefler. Mimari bir ürünün formunun asal biçim ve hacimlerle gösterilmesi.

az bunlar kadar önemlisi, huzursuzluk potansiyeli taşıyan bir işçi sınıfı için yeterli konut inşası çabasında, CIAM'ın, Le Corbusier'nin ve Mies van der Rohe'nin fikirleri hakimiyetini sürdürüyordu. Geriye bakıldığında, ortaya çıkan mimarlığın, bir yandan halkla ilişkilere düşkün büyük şirketler ve devlet kuruluşları için kusursuz iktidar ve prestij imajları yaratırken, bir yandan da işçi sınıfı için "yabancılaşma ve insanlıktan çıkma simgeleri" haline gelen modernist konut projeleri ürettiğini ileri sürmek kolaydır. Toprak rantı kazanmayı ve karlı, çabuk ve ucuz inşaatı hedefleyen spekülative arazi ve gayrimenkul geliştirimi, sermaye birikiminin ana dallarından biri olan müteahhitlik ve inşaat sanayiinde yönlendirici güçlerdi. Planlama kuralları tarafından sınırlandırıldığı ya da kamu yatırımlarınca yönlendirildiği durumlarda bile, büyük sermaye hala büyük bir güce sahipti. Büyük sermaye ipleri elinde tuttuğu her yerde mimarın kitabında yazan her türlü modernist hileyi sahiplenerek, büyük şirketlerin gücünün sembolleri olarak gittikçe daha yükseklerle tırmanan anıtsal yapılar inşa etme uygulamasını sürdürüyordu. CIAM'ın, Le Corbusier'nin ve Mies van der Rohe'nin fikirleri üretim üzerine denetim sağlayan düşünceler olarak değil, pragmatik mühendislerin, politikacıların, müteahhitlerin, yap-satçıların çoğu zaman yalnızca toplumsal, ekonomik ve politik zorunluluktan dolayı giriştikleri işlere bir teorik çerçeve ve haklı çıkarma temeli olarak" etkili oluyordu.

2. Dünya Savaşı'ndan sonra kentsel mekanlarda çok köklü değişimlerin olduğunu görüyoruz. Kurulan yeni kentlerdeki kimlik ve mekan eksikliği, mevcut kent doku yenilemelerindeki kaybolan ölçek dengeleri, kent kültürünün tarih boyunca deneyerek oluşturduğu doğruları geri getiremeyecek kayıplara yol açmıştır. Sonuçta, sadece kent olgusu, kentin morfolojik dili kaybolmamış, kenti tamamlayan peyzaj anlamını yitirip yerine mekanik, karmaşık bir başına buyruk binalar ve ulaşım ağını bırakmıştır. Binaların tasarımına ağırlık verirken etraflarında oluşacak mekanın kimliği fazla irdelenmemiş ve sosyal içeriksiz ve soyut kalmıştır. Çözümler yüksek yapı teknolojisini denemek ve otomobile sınırsız olanak tanımakta yoğunlaşmıştır (Karaman 1993).

"Özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda sosyal bilimlerin kent bilimleri içindeki ağırlığı da giderek artmıştır. Bu dönem kent planlamasının kenti artık somut bir fiziksel çevre olarak değil, rasyonel yaklaşımlarla kavranıp kontrol

edilebilecek çok yönlü bir bütün olarak gördüğü dönemdir. Planlama düşüncesinin batı uygarlığı içindeki rasyonalist kökeninin giderek çarpıcı bir açıklık kazandığı bu dönemde rasyonalist anlayışın ulaştığı uç nokta "çok yönlü-geniş kapsamlı" planlamadır. Çok yönlü geniş kapsamlı planlama anlayışında nihai amaç kentin bütün boyutlarıyla toplu bir optimizasyona ulaştırılabilmesidir. Fiziksel çevre artık kenti oluşturan boyutlardan yalnızca bir tanesi olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Ne var ki sosyal bir sistem olan kent olgusuna yaklaşımlarda ancak sınırlı bir rasyonalizmin söz konusu olabileceği zamanla görülmüştür" (Sökmen 1992). "Çok yönlü geniş kapsamlı planlama yönteminin kesin kararlar üretme ve uygulama zorunluluğu sağlıklı sonuçlara ulaşmayı engellemektedir. Bütüncül planlamanın getirdiği kesin ve ayrıntılı kararlar, tasarlama rahatlığını kısıtlamaktadır. Bu tip uygulama, planlama sürecinin kesinleşmesi için, gereken sürelerde meydana gelecek olası değişimlerin tanısını koyamamaktadır" (Bilgin 1995). "Bu denli çoğulcu bir dünyada artık, çok yönlü geniş kapsamlı düzenlemeler önemini yitirmiştir. Modern çağın kentsel yaşamın sorunlarına "her yerde doğru ve geçerli olan" genel çözümler getiren "pozitivist" yaklaşımları ile işlevsellik ilkelerinden kaynaklanan tasarım yöntemlerinden vazgeçilmektedir" (Bilsel vd 1993).

"Modernist kent planlamacıları, gerçekten de bilinçli olarak bir "kapalı kent" tasarımı aracılığıyla, metropol üzerinde bir "bütünsellik" olarak "hakimiyet" kurmayı hedeflemişlerdir" (Harvey 1999). Işık (1993), "modernist bilimlerin kente hava fotoğrafı çekilmiş kent gözüyle baktıklarını belirtmektedir. Amaç; kenti, kentin gelişimindeki etmenleri anlamak, denetlemek ve yeni bir gelecek yaratmak uğruna bunları yönlendirmektir. Bu yönlendirmeyi kapsamlı ve akılcı bir planlama anlayışıyla yapar, kentin geleceğini denetim altında tutmaya çalışır".

Sosyal bilimlerin kent bilimleri içindeki ağırlığının artması, kentsel gelişmenin sadece mimarlar tarafından kontrol edilen, estetik ağırlıklı tasarım çalışması olan yapısını değiştirmiştir. Kente yön veren temel disiplin kent planlamacıları olmuştur. Modernizmle gelişen disiplinler arası ayırım anlayışı bu dönemde kent planlamasında hukukçu, sosyolog, mühendis, ekonomist gibi farklı disiplinlerin de planlama eylemi içinde yer almasını sağlamıştır. Bütün bu gelişmeler planlamanın teknik, ekonomik, bürokratik yönünü öne çıkarmaktadır.

Bu yapı ise, kentteki bazı farklılıkların üstünün örtülmesi demektir. Benzer isteklere sahip, benzer yapıdaki insanlar için geliştirilen benzer kent örnekleri "uluslararası üslup"un tepki toplamasına neden olmaktadır.

"Uluslararası üslup ya da uluslararası modernizm denilen akımın yaratılışı, ilk savunucuların kehanetlerinin aksine, bin yılı müjdeleyen bir akım olmadı. Bir ölçüde mimarlık ve mühendislik arasındaki bağı yeniden kurdular ve yirminci yüzyılın meydan okumalarını karşılayacak kadar büyük ölçülü ussal bir mimarlığın temelini attılar. Uluslararası modernizm önemli ölçüde başarısız oldu; bu başarısızlıkların bir kısmı ancak yarım yüzyıl sonra açığa çıktı. Bu başarısızlığın kökeni kapitalist endüstriyel üretimden kaynaklanıyordu, yalın ve en yüksek verimliliğin daima en iyi olduğu fikri bu anlayış tarafından yansıtıldı" (Roth 1993). "1960'lı yılların karşı kültür hareketleri modernizm karşıtı hareketleri sanki modernitenin evrensel iddiaları, liberal kapitalizm ve emperyalizmle birleşerek, o kadar büyük bir başarıya ulaşmıştı ki, yüksek modernist kültürün hegemonyasına karşı kozmopolit, ulus üstü, kısaca küresel bir direniş hareketinin maddi ve politik temellerini yaratmıştı" (Harvey 1999).

2. 3. Karşı Kültür ve Postmodern Kent

"Bu kültürün en çarpıcı özelliği soyut toplumsal ideallerin alanı olarak toplumsal ilişkilere verdiği ağırlık, özgürlük ve aşkı günlük yaşamın varoluşsal gerçeklerine çevirme çabalarıdır. Bu kişisel olduğu kadar toplumsal boyutlu yaklaşım, yalnızca doktriner sosyalist teorinin giderek açıktan bir eleştirisini değil, aynı zamanda tasarım -yönsemeli kent planlamasının da eleştirisini doğurmaktadır. Bu alternatifler daha çok, bildik kent planlamacılarının tasarımlarından kökten farklı olan bir tasarım anlayışından hareket ediyordu. Karşı-kültürün planlamacıları açısından, herhangi bir tasarımın kalkış noktası kentin trafiği, iletişimi ve ekonomik etkinliği ne kadar hızlandırdıkları değildi. Bu planlamacılar, daha çok, tasarımın kişisel mahremiyeti güçlendirmeye, çok yönlü toplumsal ilişkilerle, hiyerarşi tanımayan örgütlenme tarzıyla, komün halinde yaşama düzenlemeleriyle ve piyasa ekonomisinden maddi bağımsızlıkla ilişkisi üzerinde duruyordu. Tasarım burada soyut uzam ve verimlilik kavramlarından değil; statükonun açıktan eleştirisinden ve gelişen yaşam tarzlarında temellenen, statükonun yerini alacak özgür insan ilişkilerine dair bir kavrayıştan hareket

ediyordu" (Bookchin 1996). Bookchin (1996), 1960 sonlarında tasarımın tümüyle yeni bir yaşam tarzının bir işlevi olarak ortaya çıktığını belirtir ve mevcut toplumda düş kırıklıklarına uğramış önemli sayıda genç insanın kendi kurucu ütopyik projelerine yönelmeleri sonucu bu dönemin eşsiz olduğunu söyler. Yeni değerler, genelde bir bütün olarak meta sistemiyle tam bir kopuşu gerektirecek ve yeni bir toplumsallık biçimine yolu açacak tarzda formüle edilmiştir.

1960'lar bütün karşı kültür hareketleriyle yeni bir dönemin haberini veriyordu. Toplumsal bir yeniden yapılanma modeli özgürlük anlayışları üzerine inşa ediliyordu. Özellikle boyunduruk altında olan grupların (gençler, kadınlar, çevreciler, azınlıklar, savaş karşıtları vb.) öne çıktığı bu hareketlerde siyasi, ekonomik, toplumsal baskı gruplarının hegemonyasına karşı yeni bir örgütlenme anlayışı dile getirilmekteydi. Avangard ya da burjuva kültürün dayandığı ve savunduğu fikirlerden kopuş özellikle dikkat çekiyordu. Popüler kültür ve sanatın da yine bu dönemde geliştiğini görürüz.

"1960'ların sonlarındaki öğrenci hareketleri, Avrupa'da barışçı akımların gelişmesine yol açtı. Çözüm de, ağırlıklı olarak, ekonomik liberalizmin iyimserliğinin reddedilmesi fikri öne çıkıyordu (www.türkiyevesiyaset.com/sayi3/0306.htm). Amerika'da bu kargaşa ortamını kaldırıp sokakların yeniden yaşanır hale gelmesini sağlamak amacıyla bazı çalışmalar başlatılmıştır. Bunlara bir örnek Baltimor Şehir Fuarı'dır. "1960'lı yılların sonundaki toplumsal olayların yarattığı korkuya ve insanların bundan dolayı kent merkezlerine yaklaşamamasına bir son verme zorunluluğundan doğan Baltimor Şehir Fuarı kentsel yeniden gelişmeyi teşvik etmek için başlatılmıştır. Fuar kentteki mahallelerin ve etnik grupların çeşitliliğini yüceltmeye yönelecek hatta, etnik kimliği teşvik etmek için elinden geleni yapacaktı. Yıldan yıla büyüyen ama kaçınılmaz olarak adım adım daha az "mahalleli" daha ticari hale gelen fuar, kent merkezine gittikçe daha büyük kalabalıkları, her türden sahnelenmiş seyirlik gösteriyi izlemek üzere düzenli olarak çekme çabasında lokomotif rolü oynuyordu" (Harvey 1999).

2. 4. Kentsel Yenileme

Avrupa'da savaş yıkımı ve Amerika'da kentsel yayılma ile birlikte çökme görülen kentsel merkezin yeniden yapılanması için "urban renewal" ve "redevelopment" programları geliştirilmiştir. Kent içinde dokunun zenginleştirilmesi aranmıştır. Avrupa'da kentlerde merkez işlevlerine olan istem artmış ve bu işlevlerin mekan yerleşiminde "mixed use" (karma kullanım) anlayışı ön plana çıkmıştır. Amerika'da yayılan kentin ne kentsel ne de kırsal olan yaygınlığı ve tekdüzeliği bağlamında ortaya çıkan ve değişik kentsel işlevleri barındıran bölgesel alışveriş merkezi çok işlevli merkez anlayışının örneği olmuştur (Önür 1994).

2. 5. Koruma Anlayışı

"1960'lar "koruma" düşüncesinin ve "büyüme" ye karşı olan görüşlerin gelişmeye başladığı yıllar olmuştur. Küçük ölçek insan mutluluğu için gerekli görülmektedir. Kentlerin aşağıdan yukarıya oluşmalarına olanak verecek bir planlama için değişiklikler önerilmektedir. Binalar arasında arta kalan ölçsüz alanlarda yeniden boyutlandırma ve yeniden canlandırma tasarımda bilinçli olarak kullanılan kavramlar olmuşlardır. 1960'lar sonrası evrensel insan yerini özgül bağlamdaki insanlara bırakmıştır. Çevreyle diyalektik ilişkiye, çevrenin imge ve ifade için kaynak oluşturmasına, küçük ölçek ve parça parça değişim önerisine önem verilmiştir. 1940'larda kendisini hissettiren hızlı değişim karşısında "geçicilik" olgusu 1960'lı yıllarda önemli bir olgu durumuna gelmiştir. Hızlı değişim karşısında "kentsel miras" kavramının bilinçli olarak konu edilmesi, 1970'lerde korumaya olan ilginin artması, tanıdık olanın aranması, tarihi merkezlerin kentlerin temel niteliklerini koruyan yerler olarak algılanmaları gözlenen gelişmeler olmuştur" (Önür 1994).

İşlevselci akımın estetiğinin sorgulanması özellikle 1960'lardan sonra daha da bir güç kazanmıştır. Jane Jacobs, Kevin Lynch, Robert Venturi modernist tasarımın kente yansıyan sosyal, psikolojik ve estetik sorunlarını tartışan ilk önemli isimler olarak yeni dönemin söylemini oluşturmaya başlamışlardır (Karaman 1993).

2. 6. Kent İmgesi

Geç-modern ve postmodern kentsel mekanların biçimlenmesinde rol oynayan; deneysel terimlerle şehir görüntüsünü, sosyal, psikolojik ve estetik sorunları göz önüne alarak ilk analiz edenlerden biri **Kevin Lynch**'tir. Lynch, 1960 yılında yayınladığı "Image of The City" adlı kitabıyla çevreyle ilgili imaj çalışmaları yapmakta ve olumlu bir "kentsel imge"nin nasıl yaratılabileceğini ortaya koymaktadır (Barışkın 1994). Kevin Lynch klasik eseri *Image of The City*'de yabancılaşmış kentin herşeyden önce, insanların ne kendi konumlarını ne de kendilerinin içinde buldukları kentsel totaliteyi (zihinlerinde) hatırlayamadıkları bir mekan olduğunu ortaya koymuştur (Jameson et al. 1994). Kent her şeyden önce okunur olmalıdır. Okunur bir çevresel görüntünün üç bileşeni vardır: kimlik, yapı ve anlam. Bu bileşenler bir araya gelerek kentin görüntüsünü oluştururlar. Bu görüntülerin öğeleri ise; yollar, kenarlar, bölgeler, kavşaklar ve nirengilerdir (Günay ve Selman 1994). Lynch, Kent mekanının akılda kalıcı olmasını önemsemekte, mekanların ve binaların bütünlük içinde olması gerektiğini yani kimlik ve yapılaşma bütünlüğünü vurgulamaktadır. Birbirine benzer, ayırd edilemeyen, monoton; Uluslararası Üslup'la yapılaşan çevreye karşılık, mekan farklılığını önemseyen, insanların psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarına cevap verebilecek elemanlara önem veren Lynch, geç-modern ve postmodern kentsel tasarım anlayışıyla biçimlenecek çevreler için önemli analizlerde bulunmuştur (Barışkın 1994).

"Kent'in tek bir biçim olarak ele alınması, bütün içinde noktaların bütüne bağımlı olmasını gerektirir. Bu noktalar ortak yaşama ait bir yapı ya da mekandır ve kent içinde odak noktaları (landmark) olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle kenti oluşturan noktalar arasında bütünün anlamını belirleyici bir kurgudan söz edilebilmektedir. Bu kurgunun açıklığı ile kent biçimi "kamusal bellek"te yer ederek "bilinçsel haritanın" oluşmasını sağlayacaktır. Lynch'e göre, bu noktalar tarihi merkezler, doğal sınırlar ve perspektiflerdir. "Yabancılaşma sonucu bu kentsel öğeler tarihsel anlamlarını yitirmektedir." Bu nedenle modern kent bu işaretlerden yoksun kent olarak algılanmaktadır" (Yıldırım 1993).

1966 yılında Robert Venturi'de "Mimarlıkta Karmaşa ve Çelişki" adlı kitabı ile modernizmin savunduğu ilkelere karşı, postmodern kentsel tasarım anlayışının

kaynağını oluşturmaktadır. Netlik, kesinlik ve çelişkisizlik yerine karmaşıklığı vurgulayarak Mies Van Der Rohe'un savunduğu "less is more" sloganına karşılık, "less is bore" sloganını ortaya koymaktadır (Barışkın 1994). Venturi, modernist akımcı tasarlanan dış mekanların ölçek dışı olduğunu, çevresel ve sosyal bağlamdan kopuk olduğunu söyleyerek, kültürel bağlamın önemini vurgulayarak, yeni bir tartışmayı başlatmıştır (Karaman 1993).

1970'lerde kentin bir bütün olarak yönlendirilmesini sağlayan bütüncül planlama anlayışının etkisiyle geleceğe dair kesin ve katı hükümler sunan anlayışın toplumun çok renkliliğini yok eden ya da bunu önemsemeyen yapısının anlaşıldığı yıllardır. "Planlamanın görevi kentsel büyümeyi (topyekün kentsel gelişmeyi) yönlendirmek değildir". Çünkü: "Kent örüngüsü ve dinamikleri ile içsel ve dışsal güçlerin belirlediği bir yapıdadır; bu güçler büyük ölçüde planlı girişimlerin etki alanı dışında" kalmaktadır" (Bilsel vd 1993). Planlamanın teknik yönü, rasyonalist yapısı ve bürokratik ağırlığı kenti bir kalıba sokma isteğini kuvvetlendirirken, demokratik özelliklerin silinmesine neden olmaktadır. Bu nedenle kentin bu iddialı büyük planlarla değil, farklılıkların fark edilebileceği bir anlayışı sergileyen daha küçük kapsamlı ve yerel yaklaşımlarla planlanması eğilimi önem kazanmaktadır. Bu da estetik unsurların öne çıkmasını sağlarken yerel istek ve özelliklerin de dikkate alınmasını gerektirmiştir. Diğer bir ifadeyle, kenti, kentte yaşayan kişilerin istekleri yönlendirebilecektir. Bu demokratik anlayış da yeni bir planlama ve tasarım yapısının oluşmaya başladığını gösterir.

"70'li yılların sonlarından itibaren kent planlamasında yeni arayışlar gündeme gelmiştir. Kentin bir bütün olarak kontrol edilemez yapısını kabul eden yeni dönemin planlama anlayışında yeni yöneliş toplumsal gruplar arasında sağlanabilecek geçici ve kısmi uzlaşma ortamını oluşturabilmektir" (Sökmen 1992). Harvey (1999)'e göre, postmodernistler kentsel süreci "anarşi" ve "değişimin" bütünüyle "açık" durumlarda "oyun" oynadığı denetlenemez ve "kaotik" bir şey olarak görme eğilimindedir. Modern mimar ve tasarımcılara göre ise kent, topyekün zihinde kurulabilir, müdahale edilebilir bir nesne haline gelmiştir (Jameson et al. 1994).

Sokaklar 1970'lerde adeta yeniden keşfedilmiştir. Diğer kamu mekanları, günlük yaşantı ve alışverişin yer aldığı bu ortamın uzantıları olarak algılanmaya

başlamıştır. Sokak dışında 1970'lerde başka mekanlar da keşfedilmiştir. Peyzaj ve kent dokusu birleşiminde hayal gücü ile doğanın sentezi olan bir şiirsellik aranmıştır. Kent içinde boş zamanın değerlendirilmesi ile ilgili istatistikler sonucu 1970'li yıllar sonunda park olgusunun yeniden yorumlanması gereği doğmuştur. 1977 yılında Fransa'da yapılan "Parc de la Villette" yarışması öncesi jüri üyelerine verilen araştırma sonuçları, kent içinde boş zamanların eğlence ve dinlenme için artık eskisi kadar kullanılmadığını ortaya koymaktaydı. Bu yarışma bir anlamda "park" denilen kentsel kamu mekanının çağdaş tanımının yapılmasına yönelik olmuştur (Önür 1994).

1970'li yıllara kadar, genel olarak modernist anlayış ve kapitalist toplum özelliklerinin oluşturduğu yapıyı açık alanlar ve kamu mekanları yönünde ele alırsak şu oluşumların öne çıktığını görürüz: Gelişen kent dokusunda kapitalist yapının "ya büyü ya öl" şeklinde sunulan iddiası beraberinde sadece sermayenin birincil ya da ikincil döngülerinin gelişimini sağlamadı, bu aynı zamanda kentlerin de büyümesini gerektirdi. Gelişen teknoloji ve üretimde standartlaşma ise daha kolay yapı tekniklerinin gelişmesini ucuz ve hızlı inşaat yöntemlerinin kullanılmasını sağladı. Artık kente form veren unsurlar estetik özellikler değildi. Kent, planlamacılar tarafından 2 boyutlu olarak ele alındığı için 3. boyuttaki gelişmeler önemsizmemekte ya da buna yeterli derecede dikkat edilmemekteydi. Sonuçta çıkan ürünler de elbette insanların kent içinde ruhsal ve görsel doyuma ulaşmasını engellemekteydi. Kentler otomobil sektörüne bağımlı bir yapı sergiledi. Otoyollar kentleri şekillendiren ve kullanımları birbirinden ayıran bir sınır işlevi gördü. Yani kent parçalara ayrıldı. Bu parçalardan her biri bir işlevi yerine getiriyordu. Bu sistem ise kentlerin yayılmasını daha da kolaylaştırdı. Kent yüksek yapılar ile donatılırken yoğunluk da her geçen gün arttı. İnsanların ruhsal gelişimlerini destekleyecek olan ve kentin doğal hayatın içinde, yani, doğa içinde bir parça gibi algılanmasını sağlayacak olan yeşil alan ya da kırsal alan ile bağlantıyı sağlayan yeşil kuşaklar kent içinde giderek azalan bir öneme sahip olmaya başladı. Çünkü, dönemin anlayışına göre kent ve kır birbirinden oldukça farklı ve birbiriyle bağdaşmaz iki unsurdu. Kent temelde çalışma eğilimine göre programlandığı için ne kadar hızlı ve ekonomik ise o denli iyi bir kentti. Bu anlayış ise, insanların ve kent içinde, kent gelişiminde etkisi olan her türlü sosyal unsurun önemsiz kabul edilmesini sağlıyordu. Sebebi ise, insanların ya da sosyal

özelliklerin sadece birer istatistik veri olarak ele alınmasıydı. Yabancılaşmanın temel nedeni kent içinde insanların ortak kullanımına açık mekanlara önem verilmemesiydi. Evrensel ilkeler ve kent planlama yöntemleri ile genel isteklerin sağlanması hedeflenirken bireysel ihtiyaçlar ve sosyal etkileşim alanları ağırlığını yitirmekteydi. Ortak paylaşımına sunulan ve kentte yaşayan herkes için ortak hatıralar ya da imgeler oluşturabilecek kamu alanlarına önem verilmedikçe yozlaşma ortaya çıkmakta, toplumsal grupların ilişkilerini güçlendirecek sosyal mekan anlayışı silindikçe gruplar arasındaki uçurum da büyümekteydi. Çünkü, kentleri yönlendiren unsur işlevsel ayrıma göre belirlenen konut ve ulaşım sistemleri olmaktaydı. Bina çevreleri göz ardı edilmiştir. Sokak anlayışı değişime uğramıştır. Sokak kavramının sosyal yönü yok olmuş, sadece bir dolaşım alanı olarak algılanmaya başlamıştır. Örneğin, Le Corbusier'e göre, modernizmin ürettiği yeni tip insan, trafik üreten bir fabrika olan yeni tip bir sokağa ihtiyaç duymaktadır. Bir kentin kent olmasını, geçmiş ile bağlarını sağlayan tarihi unsurlar ise, kendi halinde ve toplumla olan bağını koparmış bir şekilde ele alınmaktadır. Yeşil alanlar, kentte ışık ve hava sirkülasyonu için önemli olduğu düşünüldüğünden sosyal ve ruhsal önemini algılayıp gelişimini sağlayıcı etkili adımlara pek rastlanmamaktadır. Kentin yaşayanlar tarafından değil, bürokratik özelliklere sıkı sıkıya bağlı planlamacılar tarafından geliştirilmesi ise kent halkının yaşadığı ortamdan kopuşunu doğurmuştur. Genel özelliklere ulaşmak isterken yerel özellikler ezilmiş ve belki de yok olmuştur. Kimliksiz olan, genel özellikler taşıyan mimari unsurlar ile yine kimliksiz ve kent içinde yüzen açık yeşil alanlar kent peyzajının hakim görünüşleridir. Kapsamlı planlama anlayışı değişime çabuk ayak uyduramadığı için de tasarım özellikleri planlamanın baskısı altına girmekte ve işlevsellik kentin temel hedefi olmaktadır. Kent içinde yeşil alanların azalması ya da kentten kopuk olması, insanların kent içinde ölçek duygusunu yitirmesine neden olmakta ve kentler yapısal unsurların estetik yarışı ile ezici yapay bir yapıya bürünmektedir. Bütünlükten yoksun ve birbiriyle bağlantısı olmayan gelişigüzel ele alınmış yeşil alanlar kent peyzajındaki bütünlüğü olumsuz şekilde etkilemektedir.

Modernist yapının bu olumsuz özelliklerine tepki olarak gelişen ve 1960'lı yıllardaki karşı kültür anlayışından filizlenmeye başlayan postmodernizm ise modernist anlayıştan tümüyle bir kopuşu sergilemektedir. Modernizmin

savunduğu ve kapsadığı her türlü fikir ya da inancı kökten reddetmektedir. Bu nedenle modernist anlayışın temel yapı taşları olan bütüncül anlatımlar, mutlak doğrular ve toplumsal düzenin rasyonel biçimde planlanarak yönlendirilebileceğine duyulan inanç yok olduğu için Harvey (1999)'e göre, "Parçalanma, belirlenmezlik ve bütün evrensel "bütüncül" söylemlere karşı derin bir güvensizlik, postmodernist düşüncenin genel özellikleridir. "Postmodern düşünürler için belirli bir toplum kuramı olanaksızdır. Çünkü, insan ve toplum belirlenemez olgulardır. Postmodern düşünürlere göre genel olarak toplumda parçalanmışlık, kaos ve süreksizlik vardır ve bu nedenle herhangi bir toplumsal kuramın belirleme iddiası havada kalacaktır. Toplumda parçalanmışlık kaos ya da kısaca belli bir düzenlilik yoksa toplumu kavramak, açıklamak ve buna bağlı olarak geleceğe dönük kestirim yapmak olanaksızdır" (Şaylan 1999). Kenti bir bütün olarak kapsamlı bir bakışla yönetmek ve fütürist bir ideolojiye dayanarak geleceği öngörmek, kısa vadeli veya beklenmedik değişimlere ayak uyduramadığı için istenilen sonucu verememektedir. "Modernistler mekanı toplumsal amaçlar uğruna biçimlendirilecek bir şey olarak görürken, postmodernistler için mekan, bir toplumsal amaçla zorunlu hiçbir bağı olmayan estetik hedef ve ilkelere göre biçimlendirilecek bağımsız ve özerk bir şeydir. Metropolün tamamını hakimiyet altına almak olanaksız olduğuna, sadece şurayı burayı düzenlemek mümkün olduğuna göre, kent tasarımı (postmodernistlerin planlamayla değil sadece tasarımla uğraştığına dikkat çekerim) basit biçimde bölgesel geleneklere, yerel tarihçelere, tikel istek, ihtiyaç ve fantezilere duyarlı olmayı amaçlar; böylece uzmanlaşmış, hatta büyük ölçüde müşterinin zevkine göre biçimler yaratır" (Harvey 1999).

"Postmodern direnişin modernizm karşısında asıl üstünlük sağladığı konu kuşkusuz kenttir. Topyekün tasarımlara, toplumsal mühendisliğe karşı seçenekler geliştirme, geleneksel kenti yaşatma gibi çabalar, postmodernizm kapsamı içinde yer almaktadır. Örneğin, **Rob Krier**'in geliştirdiği tipolojik kent çözümlemesi, tarihsel kent dokusunu yaşatmayı amaçlayan yaklaşımlardan biridir. Barınma, çalışma, eğlenme gibi işlevlere göre yapılan hiyerarşik ayrıma karşı, "toplu yaşam" savunulmuştur. Bir yandan kent kültürünü yaşatmak için "küçük kent", "insan ölçeği" gibi bildik çözümler önerilmiş, öte yandan geleneksel kent ile modern yaklaşımın bir kolaj biçiminde bir arada olabileceğini savunan

uzlaştırmacı tavırlar da geliştirilmiştir (Jameson et al. 1994). Postmodernist kent anlayışının önemli savunucularından biri olan Rob Krier'e göre, "belli zamanlar boyuca gelişip bir tarihsel süreklilik sağlamadığı için postmodernist bakış açısından Los Angeles ve New York gibi kentler gerçek kent gibi algılanamamaktadır. Krier bu kentleri "endüstri atıkları" olarak tanımlamaktadır. Krier'e göre estetik ölçüte bağlanmayan dış mekan hiçbir zaman kent mekanı olarak algılanamaz. Çünkü, mekanın estetik ve geometrik özelliğinin açıklığı sayesinde dış mekanlar kent mekanı olarak algılanabilir" (Yıldırım 1993). Modern kent ile geleneksel kenti bir arada savunan bir görüş de **C. Rowe ve F. Koetler**'in Kolaj Kent görüşüdür. C. Rowe ve F. Koetler'in "Kolaj Kent" kitabı aydınlanmış bir çoğulculuk için, mevcut koşullardan yararlanmayı, "rafta kalmışlığı" kabul etmeyi savunur. Örneğin; nostalji ile kehaneti, geçmişi hatırlama ile gelecek beklentisini birleştirmek öngörülür" (Jameson et al. 1994). Kolaj kent, mevcudu kabul edip gelecekte beklenenlerle bir köprü kurmayı savunur. Roma, Floransa, Parma gibi tarihi kentleri model alıp, morfolojik açıdan çözümlenmektedir. Amaç, kaybolan sokak ve meydanları yeniden yaratmak ve yerel kimlik oluşturabilmektir (Karaman, 1993).

Postmodernizm tarihle bağını sadece gelişen koruma kavramı ile sağlamıyor. Aynı zamanda tarihi, bir biçimler deposu olarak görüp, tarihsel özellikleri bugünün mimarisinde ve kent tasarımında sıklıkla kullanıyor. Yani eklektik ürünler sergiliyor. Postmodernizmin bu yapısı onun en çok eleştiri alan yönünü oluşturuyor. Çünkü, bu anlayışın yaratıcılığı yok ettiği, mimar ve tasarımcılar için bir kolaya kaçış olduğu ve tekrara düşüldüğü, müşteri zevkine göre şekillenen, piyasa ile içli dışlı ilişkileri kuvvetlendiren bir yapı olduğu söyleniyor. Ancak, postmodernist tasarımın genel özellikleri incelendiğinde zaten oluşturulan ürünlerin topluma bir mesaj vermek ya da tümüyle yeni bir gelecek yaratmak gibi bir kaygısı olmadığı görülmektedir. Postmodernist bir üründe oyun oynama, alaya alma, renk unsurunu özgürce kullanabilme, tarihten alıntılar oluşturma, süslemeden kaçınmama ve mekanı bir sahne dekoru olarak görme gibi eğilimler söz konusudur.

Postmodernist tasarım ya da ürünlerin eklektik yapısı ya geç kapitalizm ve piyasa sistemi içinde değerlendirilebilir ya da Karaman gibi bazı planlamacılar bu

durumu "Bauhaus ve Le Corbusier'nin fikirlerinden sıkılan toplumsal arayışların, toplumsal değişimlerin geçiş aşamalarındaki bir yaratma sorunu, bir kriz dönemi sendromu" şeklinde değerlendirebilmektedir.

"**Leon Krier** özellikle postmodern kentin morfolojik oluşumuna ilişkin rasyonalist bir "anlatı" geliştirmiştir. Eklektik mimariye karşı çıkararak demokratik özgürlüğün gelişigüzel bir hoşgörü olmadığını, popülizmin pek işe yaramadığını savunan Krier, modernlik öncesine endüstri öncesi kente bir nostalji boyutunda arayışlara girmiştir" (Karaman, 1993). Bazı başka Avrupa'lı postmodernistler gibi, Leon Krier'de geleneksel "klasik" kentsel değerlerin aktif olarak yeniden canlandırılmasının ve yeniden yaratılmasının peşindedir. Bu ya eski bir kentsel dokunun restore edilerek yeni kullanımlara kazanılması, ya da eski bakış açılarını ifade eden yeni mekanların, çağdaş teknolojilerin ve malzemelerin olanaklı kıldığı bütün marifetler kullanılarak yaratılması demektir (Harvey 1999). Postmodernizm içindeki bu eklektik anlayış İngiltere'de Hawison'a göre ana sanayi dalı olarak mal imalatından miras imalatına geçildiğini belirtecek kadar etkilidir. Harvey (1999), bu noktada müzeler, kır evleri, geçmiş görünümleri yansıtan yeniden inşa edilmiş ya da rehabilite edilmiş kentsel peyzajların, geçmişte varolmuş alt yapının taklit edilmesiyle üretilen kopyaların, İngiltere'de peyzajın devasa dönüşümünün ayrılmaz parçaları haline geldiğini söylemektedir.

Modernizmin tepki toplayan yönlerinden biri olan, sokakların kültürel canlılığını kaybetmesi düşüncesi postmodernist bakış açısında sokakların yeniden ele alınmasını sağladı. Kente canlılık kazandıran sokak unsuru tekrar ya eski mahallelerin yeniden kullanıma kazandırılmasıyla ya da yeni oluşturulan mahallelerle yaşatılmaya çalışılmıştır. Mahallelerde de insan ölçeği ve komşuluk ilişkileri gibi özlenen unsurları yaratacak nitelikte, diğer bir ifadeyle, insanlar arası yabancılaşmayı ortadan kaldıracak ve iletişimi sağlayacak ortamlar yaratılmaya çalışılmıştır. "Leon Krier'in 1974'teki Londra Royal Mint Meydanı Toplu Konut Projesi, modernizmin oluşturduğu mekanlara karşılık, kent içinde insanları bir araya getirebilmek, sosyalleşmeyi sağlayabilmek, amacıyla oluşturduğu mekanlarıyla kentsel tasarımda önemli fikirler meydana getirmiştir. Yapı adalarının kenarlarına sıralanan bloklar, iç ve dış mekanları net bir şekilde ayırmakta, bunları meydan, sokak, avlu gibi tipolojik olarak tanımladığı mekanlar

olarak yaratmaktadır. Leon Krier bu projesinde, arkad gibi yarı açık bir mekan tipini de kullanarak, kentsel yaşamı desteklemiştir” (Barışkın 1994).

“Kent içindeki ulaşılabilirlik artık sadece konut-iş ilişkisi için değil, özellikle kentin içindeki sosyal donanımlara, çeşitli faaliyetlere ve çeşitli olanaklara ulaşım için gündeme gelmektedir. Modern dönemde kentsel tasarımda amaç “yapı” idi. Postmodern dönemde ise artık “yapı” önemli değil “yapılar arası mekan” ön plana çıkmaktadır. Boş alanlar, açık alanlar, yapı barındırmayan alanlar ve binalar arası mekanlar ağırlık kazanmaktadır” (Duygulu 1993). İşlevsel kentler yaratmak için, rasyonel ilkelerle hareket ederek, kentin fonksiyonlarına göre bölgelere ayrılmasını eleştiren postmodernistler, tarihsel özellikleri dikkate alıp, geçmiş kültürü yeniden gündeme getirip zonlamaların yerine farklı işlevlerin bir arada sunulduğu ortak ya da karma diyebileceğimiz kullanımlar geliştirmişlerdir. Mekansal tasarımda farklı fonksiyonlar için yapılan bölgeme anlayışını eleştirenlerden biri de Leon Krier’dir. “Leon Krier için temel sorun, kent planlamasının büyük ölçüde tek işlevli bölgelemeye dayanmasıdır. Bunun sonucunda, insanların bölgeler arasında yapay anayollar aracılığıyla dolaşımı planlamacının başlıca sorunu haline gelir; bu da Krier’e göre zaman, enerji ve toprak israfına yol açtığı için “anti-ekolojik” bir kent dokusu yaratır” (Harvey 1999). Farklı fonksiyonlar için oluşturulan bölgeleme sadece işlevsel özellikleri yerine getirebilmek için fiziksel bir düzenleme anlayışı gibi anlaşılmalıdır. Çünkü, bu aynı zamanda insanların farklı faaliyetleri bir arada yapmasını sağlayan, yani, kentsel kullanımları toplumdaki farklı sınıfları bir araya getirerek ilişkilendiren bir yapı oluşumunu engellemektedir. Toplum farklı kimlikleri ve ilişki biçimlerini içeren bir bütündür. Bu nedenle, yapılan tasarım bu farklı kimlik tiplerine saygı duyan ve onların farklılıklarını kabullenip hepsini bir arada tutabilen ve özelliklerini değiştirmeden korumaya çalışan bir anlayış içinde olmalıdır. Postmodernist tasarım anlayışında kullanımların, kültürlerin, hayatların tam bir karmaşa içinde iç içe geçtiği bir dünya şekli; insanları bir araya getirebilen ve onların birbiri ile iletişimini sağlayan ve farklı fonksiyonları içeren bir planlama ve tasarım anlayışı kentleri şekillendirmektedir. Bunu yaparken kullanıcı isteklerine ağırlık verilmekte ve tasarıma katılım sağlanmaktadır. Böylece, toplumun isteğine göre şekillenen çevreler yabancılaşmayı da önlemektedir. Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus, halk katılımının ve

yerel özelliklerin demokratikleşmeye duyulan yoğun ihtiyaçtan mı, yoksa ekonomik yapının yerel özellik ve kimliklerden yararlanma çabalarından mı kaynaklanıp kaynaklanmadığını anlayabilmektir.

2. 7. Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı

“Kent çoğulcu kültürün yeridir” (Aslanoğlu 2000). “Kentsel yaşam bir çeşitlilikler bütünlüğü olmalıdır. Her bir çeşit varoluş ve kendini yeniden üretim koşullarında da çeşitlilikleri korumalıdır. Kentsel kültür bu çeşitliliklerin bir arada, birbirleri ile ilişkili, etkileşim içinde daha bir çeşitliliğe, renkliliğe kavuşacaktır. Değişik sosyal kesimlere sunulan kaynakların eşit olması bunların değerlendirilme biçimlerinin eşit olmasını gerektirmez. Bu kaynaklardan elde edilebilecek sonuçların çeşitliliği, kaynakların nasıl kullanılacağına kararlarına müdahale edilmediğinde her bir kaynak kullanan birimin kendi özgül koşullarının sonucu olarak rahatlıkla çeşitlenecek, zenginleşecektir. Kentin sosyal manzarasının renkliliğini oluşturan alt-kültürler o zaman ayrı ayrı kendi yeniden üretimlerini biçimlendirecek ve kaynaklarını kendine göre en uygun olan biçimde değerlendirecektir. Oysa, bu alt-kültürlerin varlığını kaale almayan kent planlaması, konut çevreleri tasarlanması baştan onların kendilerini yeniden üretecek kaynaklardan en önemlilerinden birini yok etmektedir” (Adam 1996).

Yerel özelliklerin ve farklı kimliklerin kent planlama ve tasarımına etkilerini Laçiner şu şekilde belirlemektedir. “Demokratik-çoğulcu kent modeli cemaatleri veri alarak, onların meşruiyetlerini tanıyarak ve aralarında bir birlikte yaşama hukuku (çoğulculuk), demokratik bir yönetim ve yönetime katılma mekanizmaları oluşturarak, farklılıklar (cemaatler, yaşam tarzları) arası gerilimi gidermeyi, en azından “barışçıl” mecralara kanalize edebilmeyi sağlayacaktır (Laçiner 1996). “Modernist proje, yerel (mekâna bağlı) özgüllüklerin, modernitenin zamansal gerekleri (sermaye birikimi ya da genelde büyüme) karşısında yok edilmesi anlamına geliyordu. Bu süreçte yerel farklılıklar, modernitenin homojenleştirici etkisi altında eriyip gitmekten ve yerel ilişkiler de moderniteyi tanımlayan ilişkiler yumağı içinde son derece önemsiz bir konumda kalmaktan kurtulamadı” (Işık 1993). Modernist anlayışın kent planlama ve tasarımında önemle gözettiği konu, ortak bir kamu yararını yakalayabilmektir. Yerel niteliklerin planlama ya da tasarımda ön plana çıkarılması ise bir anlamda, toplumda ortak bir kamu yararı

fikrinin yavaş yavaş silinmesi demektir. Çünkü, toplumu oluşturan her kimlik kendi düşüncesi doğrultusunda bireysel çıkarını ön plana çıkarır. Her kimlik, kendi bakış açısına göre haklıdır ve toplum sürekli bir değişim içindedir. Bütüncül ve farklılıkları örten bir planlama ya da tasarım anlayışı geliştirilemez. Parçalı bir dünyada homojenite yaratarak demokratik hakların bir şekilde engellendiğini söylemek de mümkün gözükmemektedir. Bunu sadece demokratik özelliklerin silinişi gibi görmemek gerekir. Çünkü, farklılıkları anlayan ve bunu açığa çıkaran bir toplum yapısı aynı zamanda kapitalizmin dayanağı olan kişilerin ekonomik faaliyetlerindeki serbestlik ilkesinden de destek alıyor olabilir. Kapitalizmin serbestlik ilkesinden destek alan bir ekonomik ve sosyal düzen bütüncül planlamayı bireysel ekonomik gelişim açısından kendine engel kabul edip, böyle bir kisve altına saklanıyor olması olasılıklar içindedir.

Postmodernizmi, Jameson, geç kapitalizmin kültürel mantığı olarak değerlendirmektedir. Bu kültürel mantık temelde iletişim ve bilişim sektöründeki hızlı ve yoğun değişimin etkisiyle şekillenen yeni bir dünya düzenini ifade etmektedir. Bu dünya düzeni genel anlamda küreselleşme başlığı altında açıklanabilmektedir ve sadece bilgi ve teknolojinin değil, aynı zamanda, bunlara koşut olarak sermayenin de küresel hareketini tarif eder. Geç kapitalizmin mantığı içinde artık sadece üretim değil, meta üretimi⁸ gündeme gelmektedir. Üretim ise tek tek ulus devletlerce değil, sınırlar ötesi bir hareketle gerçekleşmektedir. Bu mantık bize, planlamanın da bu yeni oluşumları dikkate alması gerektiğini gösterir. Çünkü, üretim ya da sermaye, yerel özelliklere karşı daha hassas hale gelmiştir. Bu nedenle, geçmiş dönemin bütüncül planlama anlayışı, bu her bir yörenin kendini ön plana çıkarma girişimleriyle örtüşmemektedir. Sebebi ise, hızlı değişime ve beklenen gelişmelere istenilen sürede cevap verememesidir. Işık'a göre, (dpve kamu y.). "Planlama eylemi, dar anlamda mekânda kullanımların alacakları konumların belirlenmesi çabasının çok ötesine geçmiştir. Günümüzün hızla değişen koşullarına uyum sağlayabilmenin bir gereği olarak esneklik, planlamanın en önemli gündem maddelerinden bir haline gelmiştir. Günümüzün dünyası, koşulların hızla değişebildiği, geleceğe yönelik uzun erimli kestirimler yapmanın son derece zor olduğu bir dünyadır. İşte

---

⁸ Gencay Şaylan'ın Postmodernizm (1999) adlı kitabından alınmıştır.

esneklik de, hızla değişebilen koşullara uyum gösterebilmenin bir gereği olarak ortaya çıkmaktadır”.

Bu esnekliğin bir gereği olarak, “topyekün mekansal organizasyonlar yerine, daha netleşmiş mekansal tahsislerin yapılması yoluyla ortaya çıkan eylemle kentsel toplumun gelişmesi detay planlar, büyük proje çalışmaları, kentsel düzenleme operasyonları ile yapılmaya başlanmıştır” (Çubuk 1993). Postmodernizm etkisiyle oluşmaya başlayan kentsel çevrelerde planlamanın bütüncül yapısını eleştiren anlayışlar yavaş yavaş kenti daha küçük parçalar halinde ele alıp, kaybolan estetik özellikleri kente kazandırmak amacıyla kentsel tasarım yaklaşımının gelişmesini sağlamışlardır. Bu parçacı yaklaşım öngörüsü yerel özellikleri dikkate alarak, tasarıma halkın katılımını da sağlamaktadır.

Temelde modernizmin ihmal ettiği süsleme ve estetik, kente sembolik anlamlar yükleme, kolaj ve eklettik unsurlar bu anlayışta görülebilmektedir. Boş mekan ve sokaklar da belli kimlikleri yansıtacak tarzda ve kaybettiği önemini tekrar yakalarcasına yeniden ele alınabilmektedir.

Postmodernizm, modernizmin ihmal ettiği binalar arası boşlukların tekrar dikkatleri çekmesini sağlamakta, bir anlamda modernist anlayışın tam tersini savunarak ilgiyi binalardan sokaklara çevirmekte ve dış mekanın tasarımı ile ilgilenmektedir. Çünkü, sokaklar ve meydanlar kamusal bellek oluşturan alanlardır. Kentlinin ortak geçmişini ve gelecek beklentisini şekillendiren yerlerdir ve herkesin hafızasında kişiye özel bir yer edinmiştir. Kentin sürekliliğini gösteren bu kamu mekanları kent imgesi olarak kentin varlığının kanıtı gibidir. Yıldırım (1993), şunları söylemektedir: “Modernizmin eleştirel değerlendirmesinde, kentte yaşanan sosyal, ekonomik ve politik görüngüler tarihsel süreklilikte zihinsel bir etkinlik kazanmaktadır. “Kamusal bellek” olarak tanımlanan bu zihinsel etkinlikte yer alan her kentsel gerçeğin bir imgesi oluşmaktadır. Kentte imgesi “kamusal bellek”te saklanan her görüngüyü ister bireysel ister ortak alanda olsun somutlaştıran bir nesnel işaret bulunmaktadır. Bu işaretler, kentte tek bir kolondan tüm kent planına kadar geniş bir perspektifte ele alınmaktadır. Bu bağlamda, modernin idealize ettiği işlev-biçim ilişkisi reddedilmekte, hem kent hem mimari ölçekte biçim, “imge” ile ilintili bir kavram olarak ele alınmaktadır. Çünkü, her toplumda kültürel, geleneksel farklılıklarla yaşanan toplumsal

gerçekler o toplumun kamusal belleğinde tarihi süreklilikte belli estetik değerler oluşturmaktadır”.

Kültürel odaklanmalar yaratarak, kentsel çevrenin fiziksel, mekan kalitesinin yükseltilmesini amaçlayan; postmodernist biçimlerde mimarlık ve kentsel tasarım aracılığı ile yürütülen “kentsel girişimcilik”te daha çok tüketime ayrılan mekanlarda art değer paylaşılmasına yönelik bir yarışma ortamının varlığından söz edilebilir. Gelişmiş Batı’da artık artan bir yaşam düzeyi, kültürel gelişmeler, tüketiciyi çeken yatırımlar ve giderek kentsel çevrenin fiziksel kalitesinin yükselmesini amaçlayan postmodernist biçimlere yönelinmektedir. Kültür ağırlıklı, çekici yeni kent mekanları tasarlamada kentler arasında bir yarışma ortamı doğmakta; bu akımın temel hedefi ise, “daha çekici bir kent imgesi yaratmak” olarak tanımlanmaktadır (Bilsel vd. 1993). Harvey (1999)’e göre, “kentler ve mahalleler günümüzde olumlu ve yüksek kaliteli bir yer imgesi yaratmaya çok daha fazla özen göstermektedir ve bu ihtiyacı karşılayabilecek bir mimariyi ve kentsel tasarım biçimlerini hedeflemişlerdir. 1973’ten bu yana yaşanan, yoğun kentler arası rekabet ve kentsel girişimcilik döneminde, seyirlik kentsel mekanların oluşturulması, yoluyla kente imaj kazandırmak sermaye ve insan cezbetmek için bir araç haline gelmiştir”. Kentlerin sahip olduğu ve kente kimlik kazandıran her özellik aynı zamanda kentin ekonomik ve kültürel gelişmesinin de anahtarı olmaktadır. Günümüzde gelişim ve değişim süreçlerinden pay almak isteyen her kent bu zincirin bir halkası olabilmek için ya sahip olduğu bu özellikleri ön plana çıkarmayı ve bu özellikleri geliştirmeyi hedeflemekte ya da bu tip özellikleri yaratarak kendini de bu gelişimin içine katmaya çabalamaktadır. Bu noktada kente bir imaj çizerek hareket halindeki sermaye döngüsünden yararlanmayı amaçlamaktadır. Daha çekici bir kent imgesi yaratmak için çevresel kalitede artış sağlanması ve böylece oluşan seçim ortamında kentin ön plana çıkarılması kentle ilgili hem özel hem de kamu kurumlarının hedefi olmaktadır.

Kent sosyolojisinde; kapital birikim süreçlerine göre kenti analiz eden yaklaşımlar 1970’lerde gündeme gelmiştir. Bu gelişmelerin nedeni olarak sermayenin uluslararası niteliğinin ön plana çıkması ve 1970’ler ekonomik krizi ile ortaya çıkan sermayenin yeniden yapılanma gereği gösterilmektedir (Aslanoğlu

2000). Böylece, kentsel mekanların birer meta olarak algılanması durumu oluşmuştur. "1970'lerden sonra tasarımın ötesinde, tasarlanan mekanın işletilmesi (management) de önem kazanmış bulunmaktadır" (Önür 1994).

Kapitalizmin, özellikle iktisadi alanda, 1970'li yılların ortasından itibaren giderek derinleşen bir bunalıma girdiği genel kabul gören bir değerlendirmedir. 1980'ler boyunca mekansal planlamanın gündemini de belirleyecek olan ilk dalga, kapitalizmin bu derin bunalımı aşmak üzere geliştireceği toplumsal ve ekonomik anlamda bir yeniden örgütlenme modelidir. 1980'ler boyunca mekansal planlamayı derinden etkileyecek olan ikinci dalga, modernitenin sorgulanması hareketi biçiminde tarif edilebilir. Bu hareket, daha çok mimaride, sanatta ve tasarımda modernizmin kültürel olarak reddi ile kendisini temellendirmiştir. Aynı zamanda ekonomi politikteki gelişmelerle de desteklenen bu hareket, iktisadi örgütlenmelerdeki ve yaşam biçimlerindeki çeşitliliklerden destek alarak kapitalist üretim tarzının değişen yapısını tarif etmekteydi. Bununla birlikte, sosyokültürel güçlerin, ekonomik güçlerden bağımsız olarak, gerek yaşam tarzlarına gerekse değerlere önemli katkı yaptığı inanışı gelişmekteydi. Bütün bu düşünceler, bir yandan, değişen değerlerin, kültürlerin ve yaşam tarzlarının geçerliliğine vurgu yaparken, diğer yandan, planlama alanında yerin, topluluğun, cinsiyetin, ırkın ve etnisitenin yeniden keşfini destekliyordu (<http://www.ayrac.com/mekanbilim/yazarsezai.html>).

"Mekan ne denli birleşik hale gelirse, toplumsal kimlik ve eylem açısından parçalanmanın özellikleri o denli büyük önem kazanır. Örneğin, sermayenin yeryüzünde serbestçe dolaşımı, bu sermayenin cazip bulacağı mekanların tikel niteliklerini ön plana çıkarır. Yeryüzündeki çeşitli toplulukları birbiriyle rekabet içine sokan mekan daralması, beraberinde yerleşmiş rekabet stratejilerine bir mahalli özel kılan ve ona rekabet gücü kazandıran şeyler konusunda özel bir bilincin gelişmesine yol açar. Bu tepki artan ölçüde türdeş ama parçalanmış bir dünyada bir mahallin tanınmasına ve benzersiz niteliklerinin geliştirilip ortaya konulmasına çok daha büyük önem verir" (Harvey 1999). Kentsel mekanların küreselleşme süreci içinde parçalanmalara uğraması, kent içinde elit konutların yapımı, yeni iş ve eğlence merkezlerinin oluşturulması, kent dışında üst sınıfların adeta kendilerini tecrit ettikleri siteler, bireyin de farklı olama taleplerini

karşılmaktadır. Aynı biçimde kent içindeki bu parçalanma ve rekabet olgusu kentler arasında da görülmekte, liberal etkiler altında bulunan ülke kentlerinin gelişme düzeylerinde farklılıklar doğurmaktadır. Kentsel gelişme politikalarındaki liberal etkiler devletin ülkesel bazda bir denge sağlamanın önüne geçerek kentler arası uçurumu artırmakta; kentsel mekanda da aynı şekilde kenti mekansal ve sosyal kutuplaşmaya sürükleyebilmektedir (Gökgür vd. 1999).

Eraydın (1992), esnek üretim biçimini temel alan ekonomilerde devletin rolündeki değişimi şöyle açıklamaktadır “Özellikle 1980 sonrasında uygulanan neo-liberal politikalar, yerel güçlere ve doğal dinamiklere ağırlık verilmesi ve ekonomik etkinliklerin en uygun olan alanlarda geliştirilmesi şeklinde uygulamalar getirmekte ve bölgesel gelişme konusunu mekanda herhangi bir yönlendirmeye gidilmemesi şeklinde yorumlarken, bölgesel eşitsizlik konusunu göz ardı etmektedir ve toplumsal ilişkilerde de yeni bireysel özgürlüklere ve rekabete dayalı düzenleme biçimlerine yönelim görülmektedir”. Farklı kademelerdeki kentlerin ulus devlet bütünlüğü içinde, devletin güvencesi altında, dengeli büyümeleri ve eşit gelişmeleri artık geçerliliğini yitirmiştir (Ocak 1996). Özendirilmiş, fonksiyonları abartılmış metropoller, global kentler olmaktadır.

Ekonomiye müdahale etmeyen devlet yerine, piyasası ile ön plana çıkan kentler etkin unsur olmaktadır (Gökgür vd. 1999).

“Kentler böylece moleküler bağlarını koparmış, serbest ve dengesiz durumda dolaşan atomistik birimler haline gelmişlerdir. Bu bağlamda, kentler kendi başlarına hareket etmeye ve karar almaya hem zorlanan, hem de buna gönüllü coğrafi birimler olarak görülebilir. Artık kentler ve bölgelerin bizzat kendi ihtiyaç ve kendi stratejilerini belirlemekten başka seçenekleri yoktur. Kentler ve bölgeler, kendilerini dünya piyasasında satışa sunarak, uluslar-aşırı şirketler ve kurumlarla doğrudan müzarekelere girişebileceklerdir. Dünya ekonomisinin ulusal devletlerin atomistik yapılarına dayalı çok-merkezli bütünsel sistemi çökmüştür. Bunun yerine, bulunan çözüm olarak, ulus-devletlerin sınırlarını aşan uluslararası/uluslar üstü kurumsallaşmaya geçilmiştir” (Ocak 1996). “Bu dönemde sermayenin uluslararası ilişkileri ile kentlere yeni işlevler yüklerken kent mekanında yeni zorlamalar yarattığı gözlenmektedir. Büyük ölçekli toplu konut projeleri, büyük müteahhitlik firmaları ve yap-işlet-devret yoluyla yapılan

alt yapı projeleri, gökdelenler, uluslararası ticaret merkezleri, ülke içi birikim yetersiz olunca büyük dış borçlanma olanakları bu değişimin habercileridir. Metropoliten alanlarda özellikle dış ticaret ilişkilerinin yoğun olduğu merkezlerdeki gelişmeler, uluslararası bağlantı noktaları olarak kentlerin yeni işlevler kazandığını göstermektedir. Kentsel rantlardan kaynaklanan birikim, metropoliten kentlerin saçaklanma şeklinde büyüdüğünü göstermektedir (Aslanoğlu 2000).

“Fordist birikim rejiminin bunalımına sermayenin verdiği yanıt şeklinde tanımlanan esnek üretimin, sermaye grubunun çıkarları doğrultusunda şekillendiği öne sürülmektedir” (Eraydın 1992). Toprak iyeliğinin kamunun değil, bireylerin elinde olması, kentlerin imarında ve planlamasında yüksek gelir kümelerinin baş rolü oynamalarına olanak verir, toprak ve konut geniş ölçüde ticarete konu yapılır (Keleş 1997). “Fordist üretim yerini post-fordist üretim biçimine, telekomünikasyon ve bilişim teknolojileri ile çok daha esnek davranabilen sermayeye bırakmıştır. Az gelişmiş ülkeler ekonomilerindeki durgunluğu yıkabilmek için maliyeti düşürücü ucuz mal elde etmek gayesiyle emeklerini ucuza satarken, mekanlarını ise yeni iş imkanlarının doğması ve yaratılması için üretim sahalarının açılabilmesi gayesiyle, neredeyse karşılıksız elden çıkarma durumuna gelmektedirler. Bunun sonucunda mekanların çoğu zaman, gerçek kullanım amaçlarından farklı gayeler için ve kendi öz değerlerinden koparılıp çok uluslu şirketlere pazarlanan bir meta haline gelmesi kaçınılmaz olmaktadır” (Gökgür vd. 1999).

“Ekonomist açıdan şehir, en çok soyut bir alanda sermaye birikimi açısından bazı önemli özellikler gösteren bir yerleşim noktasıdır. Ekonomistin dili ile belirli şehirler, pazar durumuna indirgenmektedir. Tarihlerinin yerini kent dinamiği denilen şey almaktadır. Paranın hızını ve yatırımlarının getirilerini düşünürken işletmecilerin düsturu verimliliklidir. Şehirler işletmeci ilkeleriyle planlanırsa sokaksız şehirler olmaya mahkum edilirler” (Friedman 1996). Küreselleşme sürecinde kullanılan bir başka rekabet aracı da yerelliğe özgü kültürel ve doğal kaynaklar olmaktadır. Bu kaynaklar, bulunduğu yerin özelliklerini arttırmakta, buraları yatırım için çekici hale getiren faktörler olmaktadır.

Küresel ortamdaki çekiciliğin arttırılması "içsel potansiyellerin" devreye sokulmasıyla gerçekleşmektedir (Gökgür vd. 1999). 1980'lerin mekansal planlama gündemine oturan doğa bilimleri ile kamu politikasının gelişmenin anahtar sözcüğü sürdürülebilir kalkınma (sustainable development) olmuştur. Bu gelişmenin en önemli etkisi, mekansal planlamayı, siyaset bilimiyle bağlayarak, sosyal coğrafya, geleneksel şehir ekonomisi ve kentsel tasarım gibi alanlarla bezenmiş klasik kanalıdan çekerek, doğa bilimi ve atık yönetimi teknolojisi, enerji korumacılığı, kirliliğin önlenmesi ve ekolojik sürdürülebilirlik gibi alanları kucaklayabilecek bir başka forma dönüştürmesidir (<http://www.ayrac.com/meکانbilim/yazarsezai.html>)

"İçinde yaşadığımız Yeni Dünya Düzeni "önünde sonunda kapitalizmin yeni zamanlarıdır ve sermayenin egemenliğine bağımlı bir dünyayı kavrayışın sürekliliğidir. Sermaye ulusal sınırların üstünde "serbest" hareket etmeye başlamış, hacmi artmış, hızlanmış ve yaygınlaşmıştır. Kent artık ulusal, bölgesel dengeleri hiçe sayabilen, kendi belirlediği stratejiler ve kendi ürettiği kararlar doğrultusunda, küresel pazarda kendini pazarlayabilen bir fiziksel metaya dönüşmektedir" (Ocak 1996).

2. 8. Postmodernizmin Kente Yansımaları

Postmodernizm, insanların modernizmle kaybettiği ya da ihmal edilen özelliklerin yeniden kazanılmasını sağladı. Bir anlamda, modernizmin eksik yönlerini ele almaktaydı. Modernizmin, kentleri, geri dönülmeyecek şekilde, tümüyle eski dönemden farklı olarak değiştirmesini sağlayan en önemli özelliği bütüncül planlama anlayışı, işlevsellik ve zonlama ilkesiydi. Bu tür bir yapı kentlerin büyümelerini de beraberinde getirdi. Postmodernizmin kentlerde, özellikle de dış mekan anlayışında nelerin değişmesini sağladığına genel olarak bakarsak, farklardan bir tanesinin, modernizmde ihmal edilen sokak kültürünün yeniden canlandırılmaya çalışılması olduğunu görürüz. Postmodernist anlayışta sokaklar, sadece trafik akışını sağlayan unsurlar değil, bununla birlikte, kentin yaşayan parçaları olmalıdır. Bunu yaparken de hep eski yaşam tarzları ve geleneklere karşı duyulan yoğun ilgi ve sempatinin etkileri görülmektedir. Eğer, eski sokaklar kentlerde yeniden yaratılıyorsa, bu aynı zamanda, kaybedilen değerler olan insan ölçeğinin yeniden yakalanması ya da halkın toplanmasını ve

iletişimini sağlayacak, bir anlamda komşuluk ilişkilerini güçlendirecek olan meydan ya da eski mimari unsurlarda sıklıkla görülen avlu tarzı mekanların da oluşturulması demektir. Özlenen ve istenilen bir başka özellik de birbirine benzeyen beton, çelik ya da camdan oluşturulan düz hatlı ezici gökdelenler yerine, bizi bir anlamda geçmişe götüren ve kentte yürürken hangi çağda ya da dönemde olduğumuzu anlamayacak kadar renkli ve karmaşık unsurlarla oluşturulan ya da bezenmiş diyebileceğimiz mimari unsur ya da kentsel tasarım örneklerinin bizi kuşatmasıdır. Kent bir oyun alanı gibi etkileyici, niteliklerle birer çekim alanı oluşturmaktadır. Bunu oluştururken belli imaj ve sembollerden yararlanılmıştır. Süslemenin bir cinayet olduğunu belirten modernistler, postmodernist tasarım unsurlarında kullanılan süslemelerin orta sınıfın beğenisine ve popüler kültüre hitap ettiğini ileri sürerek değersizleştirmişlerdir. Eklektik unsurların kentsel tasarım çalışmalarında ya da mimari öğelerde kullanılmasını bir kolaycılık olarak görmeyip, tarihin yeniden ele alınması belki de günümüze göre tekrar yorumlanması olduğu postmodern tasarımcılar tarafından belirtilmektedir. Postmodernist kültürün bu yönü aslında piyasa ekonomisi içinde var olmaya çalışan bir sektörün çabaları olarak da değerlendirilebilir. Bu durum, müşteri isteklerine göre oluşturulan ve seçkin kültür unsurları taşımayan bir mimari ya da kentsel tasarım biçimi olarak görülebilir. Belki de, 1980'lerden sonra gelişme gösteren ve post fordist zaman diye adlandırılan ve bu aşamaya özgü bir kültür ve yaşam tarzını belirleyen bir geçiş dönemi ortamı şeklinde de görülebilir. Çünkü, bu dönem sahip olduğumuz bütün değerlerin hızlı bir çöküşe ve yeniden üretime sokulduğu dönemdir. Her şey sermaye döngüsü içinde değerlendirilmektir. Genel bir kamu yararı güdülmeden, bireysel istek ve hedefler ön plana geçmektedir. Bu hızlı değişim olgusu şehirlerde de parçalanmalara neden olmaktadır. Bireysel ya da yerel özellikler geç kapitalizmin gelişimini sağlayacak yönde ele alınmakta ve bu gelişimin önüne hiçbir engel çıkartılmamaktadır. Bu durum ise, kentlerde yeni bir kültürel anlayış demektir. Aslında, esas sorun bizim gibi kültürel gelişmesi, hep doğal bir çizgide seyretmeyip, son anda gelişmeleri yakalayıp, bunu bir anda sindirmeye çalışan ve bu nedenle de sağlam temelleri olmayan kentsel kültürlerde, kentlerin geri dönüşü olmayan hatalarla yönetilmesi durumunda bazı sorunların oluşmasına neden olabilmektedir. En büyük sorunun, doğal ya da kültürel kaynaklar

üzerindeki baskı olduğu söylenebilir. Kentler uluslar arası pazarda sermaye ya da insan çekebilmek için pazarlanırken, ya kentin sahip olduğu insan kaynakları, kültürel birikimi, altyapı unsurları ele alınmakta ya da doğal özellikler uluslararası pazarda satışa sunulmaktadır. Çevresel özellikler serbest piyasa ekonomisi içinde değerlendirilip, sınır tanımadan tahrip edilme riski daha da artmaktadır. Kentler, kapitali çektiği oranda başarılı kent olarak algılanmaktadır. Kapital çekim gücü kentlerde fiziksel yaşam kalitesini belirli oranlarda artırıyor olabilir. Ancak, dikkat edilecek konu fiziksel yaşam kalitesinde elde edilen gelişmenin sağladığı yararların doğal veya kültürel kaynakların tahrip edilmesi sürecinde, uzun vadede değerlendirildiğinde kaybedilen değerlere göre hangi ölçüde olduğudur.

Postmodernist dış mekan kullanımında mekanın fonksiyonlarına göre parçalanması yerine kullanımların iç içe geçtiği bir tasarım anlayışı gündemdedir. Bu da günümüzde çok amaçlı ticari yapıların oluşumunu sağlamıştır. Bu tip kullanımlar sadece, ticari faaliyetlerin yürütüldüğü yerler olmayıp insanların toplanmasına ve çeşitli sosyal faaliyetlere katılmasına olanak veren ortamlar yaratmaktadır. Karma kullanım anlayışı aslında, günümüz yaşam koşullarına uygun bir düzenleme anlayışıdır. İnsanlar rekreatif faaliyetlerde bulunabilme, sosyal unsurlara katılma ve alışveriş gibi farklı fonksiyonları tek bir ortamda gerçekleştirerek zamandan da tasarruf sağlamaktadır. Farklı grupların aynı ortam içerisinde yer almasını sağlaması bakımından, bu tip kullanım biçimi bir iletişim platformu oluşturabilmesi açısından önemli bir özelliktir. Ancak, yapılan planlama çalışmalarında tümüyle çevreden kopuk, sokaktan bağımsız bir şekilde kentsel gelişmeyi yönlendiren ve içe dönük kapalı bir mekan tasarımı oluşturarak, şehir merkezi içerisinde yeni bir merkez oluşumu ve sokak ve çevresiyle bütünleşmeyi önleyen bir yapı oluşumu söz konusudur. "Bu tip kullanımların olumsuz yanı kullanıcının şehirsiz mekan hissini yok etmesidir" (Korça ve Türkoğlu 1992).

Kitle üretimi ve kitle tüketimi gibi refah devletine dayanan genel bir ekonomik düzenin silinmeye başlaması toplumdaki gruplar arasındaki dengeyi bozmakta ya da var olan mesafeleri daha da artırarak gruplar arası uçurumu derinleştirmektedir. Genel bir kamu yararı güdülmediği için, her grup ya da bireysel faaliyetin salt kendi çıkarı doğrultusunda hareket edebilme özgürlüğü tanınması bakımından, aynı zamanda, postmodernizm ve geç kapitalizm

toplumdaki gruplar arasında gerilim doğurabilmekte ve toplumu ya da bir kent içindeki farkı bölgeleri kutuplaşmaya sürükleyebilmektedir. Sermaye hareketi ise bu kutuplaşmayı daha da hızlandırmaktadır. Çünkü, yerel özelliklerin ya yeniden değerlendirilmesi sağlanmakta ya da özellikler çeşitli imaj çalışmalarıyla yeniden oluşturulmakta veya abartılmaktadır.

Kaybolan sokak kültürüne ek olarak dış mekan anlayışında da postmodernizm modernizmden tümüyle bir kopuşu sergilemektedir. Modernist anlayışın yapı ağırlıklı ve insancıl olmayan kent örnekleri, düzenlenen kentsel yenileme çalışmalarıyla yeniden ele alınmakta ve ortak kullanım amaçlı oluşturulan yeni yeşil alanlarla konutların ilişki içinde olmasına dikkat edilmektedir. Zaten esas sorunun kaynağı da kentlerin bir bütün olarak meydan ya da yeşil alanlarla ilişkisini düşünmeden yapısal ağırlıklı çözümler için uğraşılmasıdır. Kent peyzajında hem ekolojik, hem görsel, hem de kullanılabilirlik anlamında bir bütünü oluşturulamaması kentsel parçalanmayı hızlandırmaktadır.

Modernizmin kapsamlı planlama anlayışı tasarımı planlama kuralları altında ezmekteydi ve kapsamlı planlama anlayışının sunduğu kesin hükümler bütüncül bir yapı oluşturuyordu. Ancak, kent rasyonel biçimde planlanırken beklenen gelişmeler olmadı. Çünkü, kentler gecekondularıyla çevrilmeye başladı. Bu gecekonduların zamanla kentli kültürene adapte olacağı düşünülürdü, fakat beklenen bu bütünleşme⁹ de sağlanamadı. Günümüzde artık tek bir kentli kültüründen bahsedilememektedir. Uzun dönemli kestirimler özellikle Türkiye gibi yarının ne olacağını tahmin edilmesinde güçlükler yaşanan ülkelerde beklenen sonuçlara ulaşmayı zorlaştırmaktadır. Kentler bu nedenle, kontrol edilemez yapılar olarak algılanmaya başlanmıştır postmodernist zaman diliminde. Bu nedenle, esnek bir planlama anlayışı ve kentin küçük parçalar şeklinde ele alınması fikri genel anlamda kabul gören yeni düşünceler olmuştur. Böylece kentlerde, kentsel tasarım kavramı da oluşmaya başlamıştır. Kentsel tasarım kavramı, postmodernizm bütünü içinde değerlendirilirse kesinleşmiş, bitmiş bir tasarımdan hiçbir zaman söz edilemez. Çünkü, bu bir oluşturma ve bir süreklilik içinde zamanla değişim gösterir.

---

⁹ Rana Aslanoğlu'nun Kent, Kimlik, Küreselleşme (2000) adlı kitabından alınmıştır.

3. KENT VE KENTLEŞME

Kaynak: Işık, O., 1999. Kentlerde, Kentleşmeye ve 21. Yüzyılın Eşiginde Türkiye Kentlerine Dair. TOPLUM ve HEKİM, Mayıs - Haziran 1999. Cilt 14. Sayı 3.

Türkiye’de 1997 yılı itibari ile kentleşme düzeyi %64,6; kentlerde yaşayan nüfus ise 40 milyon kişidir. 2000’li yıllarda kentin nüfusu toplam nüfus içindeki payının %75-80 dolaylarına çıkması beklenmektedir.

3.1. Kent ve Kentleşme: Çok Boyutlu Bir Olgu

3.1.1. Bir Hayat Tarzı Olarak Kentlilik

* En basit tanımıyla kent; başta ticaret, sanayi, yönetim ve eğitim olmak üzere çeşitli faaliyetlerin yoğunlaştığı ve/veya denetlendiği, yoğun nüfusa sahip yerleşim merkezleridir. Bu gözle bakıldığında kentleşme’ de , nüfusun ülke mekanında yer değiştirmesi anlamına gelir. Bu süreç esas olarak nüfusun, düşük yoğunluklu ve küçük yerleşim birimlerinin hakim olduğu kırsal alanlardan, nüfusun daha büyük ve daha yoğun yerleşim birimlerinde toplandığı kentsel alanlar göç etmesi ile tanımlanır.

* Ancak kentleşmeyi nüfusun yalnızca mekanda yer değiştirmesi olarak görmek eksik bir yaklaşımdır. Çünkü kentleşme süreci, ekonomik, toplumsal ve kültürel düzeylerde bir dizi çarpıcı değişimle birlikte yaşanmaktadır. Bu değişim esas olarak, tarıma dayalı ilişkilerin egemen olduğu bir toplum yapısından özellikle sanayi ve ticaretin egemen olduğu bir toplum yapısına geçişi ifade etmektedir. Bu anlamda kentleşme, 19. yüzyılda Sanayi Devrimi’yle başlayan köklü değişimlerin bir ürünüdür. Sanayide büyük ölçekli üretime geçiş, ulaşım ve haberleşme kanallarının hızlı gelişimi ve giderek genişleyen dünya pazarı, bu dönem kentlerinin gelişimini belirleyen temel etmenlerdir.

* Bunun yanı sıra kentleşme, kısaca “kent kültürü” olarak adlandırılabilir değerler sisteminin ve davranış kalıplarının benimsenmesi sürecidir. Kırsal kesimin farklılaşmamış, homojen yapısına uygun düşen yüzyüze, birincil türde ilişkilerin hakim olduğu köy kültürünün tersine kent kültürü, öncelikle büyük çeşitlilik gösteren heterojen kent yaşantısının bir ürünüdür. Burada artık yüzyüze ilişkiler değil, anonimleşmiş, kişisel olmayan ilişkiler söz konusudur. Bundan dolayı kentlilik, her şeyden önce bir hayat tarzıdır.

3.1.2. Kent Kültürünün Temel Taşı: Birey

* Kentliler, kırsal yaşantının tersine üyesi oldukları cemaatle değil, kendi birey kimlikleri ile tanımlanırlar. Kent kültürünün temel taşı oluşturanda cemaatler değil, bireylerdir. Kentleşme aynı zamanda bu yeni kültürel kodların ve davranış

biçimlerinin kabul edilmesi sürecidir. Kent, sunduğu çeşitlilik ve ortak davranış kalıpları ile bu bireyleri bir arada tutabilme gücüne sahiptir.

* Batı toplumları kentleşme sürecini 18. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başları arasında geçen yaklaşık 150 yıllık bir dönemde yaşamışlardır. Dolayısıyla toplumun kentleşme süreci ile birlikte yaşanan değişimlere uyum sağlaması kolay olmuş, kurumsal düzenlemeler ve kültürel dönüşüm bu hızla uyumlu bir biçimde gerçekleşebilmiştir. Modernleşme sürecini genellikle dışsal dinamiklerin etkisi ile yaşayan az gelişmiş ülkelerde ise, durum tümüyle farklı olmuştur. Gelişmiş ülkelerin yaklaşık 150 yıllık bir sürede yaşadıkları dönüşümler, az gelişmiş ülkelerde II. Dünya Savaşı sonrasında ki birkaç on yılda yaşamıştır. Toplumun bu hızlı değişim sürecine ayak uydurması kolay olmamış, zaten kıt olan kaynaklar hızlı kentleşme sürecinin yarattığı sorunlara ayrılamamıştır.

* Birleşmiş Milletler, 1950'de tüm dünya nüfusunun yalnızca %29,7'sinin kentlerde yaşadığını, bu oranın 1975'de %37,9'a çıktığını, 2000 yılında ise %47'ye ulaştığını belirtmiştir. İçinde bulunduğumuz yüzyılın başlarında ise insanlık tarihinde ilk kez kentli nüfus oranı kırdan yaşayan nüfusu geçecek ve 2030 yılında %60'a ulaşacaktır. 1996 yılında tüm dünyada 2,9 milyar insan kentlerde yaşarken, bu sayı 2030 yılında 4,9 milyara ulaşacaktır(2. belge). Geride bıraktığımız 20. yüzyıl tam anlamıyla kentleşme yüzyılı olmuştur. Kuşkusuz 21.yüzyıl da kenti tanımlayan ilişkilerin tüm dünyada egemen olduğu bir yüzyıl olacaktır.